

МОЛОДОЙ УЧЁНЫЙ

ISSN 2072-0297

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

СПЕЦВЫПУСК

**VIII Международная научная
конференция «Современная наука
и инновации»**

Научно-исследовательский институт
«Болашак», г. Кызылорда, Казахстан,
12 апреля 2021 г.

Является приложением к научному журналу
«Молодой ученый» № 16 (358)

16.1
2021

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 16.1 (358.1) / 2021

Издается с декабря 2008 г.

Выходит еженедельно

Главный редактор: Ахметов Ильдар Геннадьевич, кандидат технических наук

Редакционная коллегия:

Абдрасилов Турганбай Курманбаевич, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)

Бердиев Эргаш Абдуллаевич, кандидат медицинских наук (Узбекистан)

Жураев Хусниддин Олтинбоевич, доктор педагогических наук (Узбекистан)

Иванова Юлия Валентиновна, доктор философских наук

Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук

Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук

Лактионов Константин Станиславович, доктор биологических наук

Сараева Надежда Михайловна, доктор психологических наук

Авдеюк Оксана Алексеевна, кандидат технических наук

Айдаров Оразхан Турсункожаевич, кандидат географических наук (Казахстан)

Алиева Тарана Ибрагим кызы, кандидат химических наук (Азербайджан)

Ахметова Валерия Валерьевна, кандидат медицинских наук

Брезгин Вячеслав Сергеевич, кандидат экономических наук

Данилов Олег Евгеньевич, кандидат педагогических наук

Дёмин Александр Викторович, кандидат биологических наук

Дядюн Кристина Владимировна, кандидат юридических наук

Желнова Кристина Владимировна, кандидат экономических наук

Жуйкова Тамара Павловна, кандидат педагогических наук

Игнатова Мария Александровна, кандидат искусствоведения

Искаков Руслан Маратбекович, кандидат технических наук (Казахстан)

Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)

Калдыбай Кайнар Калдыбайулы, доктор философии (PhD) по философским наукам (Казахстан)

Кенесов Асхат Алмасович, кандидат политических наук

Коварда Владимир Васильевич, кандидат физико-математических наук

Комогорцев Максим Геннадьевич, кандидат технических наук

Котляров Алексей Васильевич, кандидат геолого-минералогических наук

Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)

Кузьмина Виолетта Михайловна, кандидат исторических наук, кандидат психологических наук

Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)

Кучерявенко Светлана Алексеевна, кандидат экономических наук

Лескова Екатерина Викторовна, кандидат физико-математических наук

Макеева Ирина Александровна, кандидат педагогических наук

Матвиенко Евгений Владимирович, кандидат биологических наук

Матроскина Татьяна Викторовна, кандидат экономических наук

Матусевич Марина Степановна, кандидат педагогических наук

Мусаева Ума Алиевна, кандидат технических наук

Насимов Мурат Орленбаевич, кандидат политических наук (Казахстан)

Паридинова Ботагоз Жаппаровна, магистр философии (Казахстан)

Прончев Геннадий Борисович, кандидат физико-математических наук

Семахин Андрей Михайлович, кандидат технических наук

Сенцов Аркадий Эдуардович, кандидат политических наук

Сенюшкин Николай Сергеевич, кандидат технических наук

Султанова Дилшода Намозовна, кандидат архитектурных наук (Узбекистан)

Титова Елена Ивановна, кандидат педагогических наук

Ткаченко Ирина Георгиевна, кандидат филологических наук

Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры

Фозилов Садриддин Файзуллаевич, кандидат химических наук (Узбекистан)

Яхина Асия Сергеевна, кандидат технических наук

Ячинова Светлана Николаевна, кандидат педагогических наук

Международный редакционный совет:

Айрян Заруи Геворковна, кандидат филологических наук, доцент (Армения)
Арошидзе Паата Леонидович, доктор экономических наук, ассоциированный профессор (Грузия)
Атаев Загир Вагитович, кандидат географических наук, профессор (Россия)
Ахмеденов Кажмурат Максutowич, кандидат географических наук, ассоциированный профессор (Казахстан)
Бидова Бэла Бертовна, доктор юридических наук, доцент (Россия)
Борисов Вячеслав Викторович, доктор педагогических наук, профессор (Украина)
Буриев Хасан Чутбаевич, доктор биологических наук, профессор (Узбекистан)
Велковска Гена Цветкова, доктор экономических наук, доцент (Болгария)
Гайич Тамара, доктор экономических наук (Сербия)
Данатаров Агахан, кандидат технических наук (Туркменистан)
Данилов Александр Максимович, доктор технических наук, профессор (Россия)
Демидов Алексей Александрович, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Досманбетова Зейнегуль Рамазановна, доктор философии (PhD) по филологическим наукам (Казахстан)
Ешиев Абдыракман Молдоалиевич, доктор медицинских наук, доцент, зав. отделением (Кыргызстан)
Жолдошев Сапарбай Тезекбаевич, доктор медицинских наук, профессор (Кыргызстан)
Игисинов Нурбек Сагинбекович, доктор медицинских наук, профессор (Казахстан)
Кадыров Кутлуг-Бек Бекмурадович, кандидат педагогических наук, декан (Узбекистан)
Кайгородов Иван Борисович, кандидат физико-математических наук (Бразилия)
Каленский Александр Васильевич, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Козырева Ольга Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Россия)
Колпак Евгений Петрович, доктор физико-математических наук, профессор (Россия)
Кошербаева Айгерим Нуралиевна, доктор педагогических наук, профессор (Казахстан)
Курпаяниди Константин Иванович, доктор философии (PhD) по экономическим наукам (Узбекистан)
Куташов Вячеслав Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Кыят Эмине Лейла, доктор экономических наук (Турция)
Лю Цзюань, доктор филологических наук, профессор (Китай)
Малес Людмила Владимировна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Нагервадзе Марина Алиевна, доктор биологических наук, профессор (Грузия)
Нурмамедли Фазиль Алигусейн оглы, кандидат геолого-минералогических наук (Азербайджан)
Прокопьев Николай Яковлевич, доктор медицинских наук, профессор (Россия)
Прокофьева Марина Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент (Казахстан)
Рахматуллин Рафаэль Юсупович, доктор философских наук, профессор (Россия)
Рахмонов Азиз Боситович, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам (Узбекистан)
Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор (Россия)
Сорока Юлия Георгиевна, доктор социологических наук, доцент (Украина)
Султанова Дилшода Намозовна, доктор архитектурных наук (Узбекистан)
Узаков Гулом Норбоевич, доктор технических наук, доцент (Узбекистан)
Федорова Мария Сергеевна, кандидат архитектуры (Россия)
Хоналиев Назарали Хоналиевич, доктор экономических наук, старший научный сотрудник (Таджикистан)
Хоссейни Амир, доктор филологических наук (Иран)
Шарипов Аскар Калиевич, доктор экономических наук, доцент (Казахстан)
Шуклина Зинаида Николаевна, доктор экономических наук (Россия)

На обложке изображен *Аристотель* (384–322 гг. до н. э.), древнегреческий философ.

Аристотель родился в городе Стагире, небольшой греческой колонии в древней Македонии на северной периферии Греции. Он происходил из уважаемой и богатой семьи. Отец Аристотеля служил врачом при дворе Аминты III, царя Македонского.

Философ женился на Пифиаде, приемной дочери Гермия, тирана Ассоса в Троаде. Это была одна из немногих женщин-биологов и эмбриологов своего времени. У супругов родилась дочь, которую они также называли Пифиадой. Когда жена умерла, Аристотель стал жить со своей рабыней Герпиллис. У них вскоре родился сын. Философ назвал его Никомахом в честь своего отца. К сожалению, младший Никомах погиб в бою, еще будучи юношей. В его честь Аристотель назвал одно из своих сочинений «Никомахова этика».

Молодость Аристотеля пришлась на годы, когда Афины были самым богатым городом в Греции и самым известным культурным центром эпохи. Он отправился туда, когда ему было семнадцать лет, после чего жил там в течение большей части своей жизни. Именно в Афинах он поступил в знаменитую Академию Платона, а вскоре стал его любимым учеником. После смерти Платона Аристотель открыл свою собственную школу Ликей.

В конце концов Аристотель вернулся в Македонию. Он прожил там в течение десяти лет, все это время являлся наставником Александра Македонского, а также учителем Кассандра и Птолемея, которые оба в конечном итоге стали царями Королевства Македонского и Египта соответственно. Многие историки считают, что Аристотель любил Александра как своего собственного сына, и это недалеко от истины. Вскоре после смерти Александра Аристотель закрыл свою школу в Афинах и умер через год после этого.

Литературный стиль Аристотеля Цицерон называл «рекой золота». Философ писал два вида работ. Одни из них предназначены для широкой публики и понятны обычным людям. Другие — для студентов и преподавателей философии. К сожалению, большая часть трудов философа утеряна, сохранилась только треть.

В отличие от своих великих предшественников — Сократа и Платона — Аристотель основал новую школу философии. Также он был основоположником многих наук — логики, психологии, эстетики и т. д.

Его принято считать первым известным эрудитом в истории. Кроме философии, Аристотель также работал в таких научных областях, как биология, зоология, астрономия и ботаника. Аристотель — первый, кто объяснил, что растение цветет лучше всего в «выгодных для него местах». Современные экологи называют это «занимает свою нишу».

Помимо науки, Аристотель также внес существенный вклад в область этики, логики, метафизики, музыки, поэзии, политики и театра. Например, в уцелевшей части его книги под названием «Поэтика» древнегреческий философ размышляет о трагедийной и эпической поэзии.

Аристотель также считается пионером в области метеорологии. Он любил наблюдать за природными явлениями и был одним из немногих людей древности, которые рассуждали о кометах и метеорах, о различных типах погоды, а также описывали радугу, гром, молнию и ветер. Он также упомянул в своих работах землетрясения, которые, по его мнению, являлись результатом подземных ветров.

Аристотель был первым греческим философом, который проявлял большой интерес к фауне. Многолетнее изучение животных позволило Аристотелю классифицировать их. Он делил их на две основные группы: с красной кровью и без красной крови. Его выводы соответствуют гораздо более поздней классификации на позвоночных и беспозвоночных животных.

После смерти философа (он прожил немногим более 60 лет) его тело было торжественно предано земле в родной Стагире. Сограждане так гордились знаменитым уроженцем своего полиса, что стали называть именем Аристотеля один из месяцев. Кроме того, в честь философа горожане учредили специальные праздники, получившие название Аристотелии.

Екатерина Осянина, ответственный редактор

СОДЕРЖАНИЕ

Насимов М. Ө. ҒЫЛЫМ САЛАСЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КҮНІНЕ АРНАЛҒАН НӨМІР.....	1	Райымбекова А. Т. Дағдарыс жағдайында екінші деңгейлі банктердің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету	11
Аргинбекова Г. И., Қындыбаева Р. Р., Асан Т. Ар-ұят адамгершілік сананың моральдық психологиялық тетігі ретінде	2	Рысқұлова А. Ә. Фонематикалық қабылдаудың бұзылуын зерттеу мен түзетудің тарихи аспектілері	12
Жанзаков М. М., Ермаханов З. Озеро Камбаш: гидрохимический режим и биоресурсы	3	Рысқұлова А. Ә. Психикалық дамуы тежелген балаларда қарым- қатынас дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктері.....	13
Жанзаков М. М., Ермаханов З. Биометрические показатели сазанов на участках озера Камбаш.....	4	Серікбаева А. Қ. Студенттердің оқуға деген ынтасы және оның кедергілері	14
Жұмаділда Н. Т., Усайнова Г. М. Интернеттегі саяси жарнама.....	5	Снасапова Г. Ж., Нұрсұлтанқызы Ж., Оралбаева Г. С. Қазақ және ағылшын тілдік қауымдастық өкілдері мифологиялық дүние бейнесінің танымдық ерекшеліктері.....	15
Қасымбекова М. Д. Жоғары оқу орындағы оқытушы имиджі	6	Снасапова Г. Ж., Нұрсұлтанқызы Ж., Оралбаева Г. С. Прецедент мәтіндер құрамындағы зоометафоралардың астарындағы аксиологиялық білімдердің ұлттық ерекшеліктері	16
Насимов М. О. Ежелгі өнер және технологиялар: қысқаша шолу	7		
Насимов М. О. Фольклор: қысқаша шолу	9		
Насимов М. О. Саяси жарнаманы зерттеуден туындаған соңғы көзқарастар	10		

Насимов Мұрат Өрленбайұлы,
саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институтының директоры

ҒЫЛЫМ САЛАСЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КҮНІНЕ АРНАЛҒАН НӨМІР

Құрметті оқырман, конференция қатысушылары!

«Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жылдағы дәстүр бойынша мереке күні қарсаңында «Қазіргі ғылым және инновациялар» атты VIII Халықаралық ғылыми конференцияны ұйымдастырып отыр. Әдеттегідей осы конференция аясында «Молодой ученый» журналының кезекті шығарылымын назарларыңызға ұсынып отырмыз. Бүгінгі конференция Қазақстан Республикасы ғылым саласы қызметкерлерінің күніне арналады. Баршаңызды бүгінгі мерекелеріңізбен құттықтаймыз!!!

Бүгінгі таңда «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты кафедралар жанынан құрылған бірнеше орталықтардан тұрады: Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығы (М.Ө. Насимов); «Руханият» ғылыми-зерттеу орталығы (Ж. Нұрсұлтанқызы); Әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығы (М.Д. Қасымбекова); «Кіші жастағы оқушыларға білім беру» ғылыми-педа-

гогикалық зерттеу орталығы (А.Д. Есқараева). Бұл орталықтар университетішілік ғылыми жобалар бойынша жұмыстар жүргізіп келеді және ғылыми нәтижелердің басым бөлігі осы арнайы нөмірлерде жарық көріп жүр. Нақтырақ айтар болсақ, осы уақытқа дейін 3 жаңа нөмір шығардық және төртіншісі қолдарыңызға тиіп отыр.

Өткен жылы Арал-Сырдария бассейнінің экологиясы және биоресурстары ғылыми-зерттеу институты құрылды. Бүгінгі таңда аталмыш институттың Арал қаласындағы филиалы нәтижелі жұмыстар жүргізіп келеді. Сонымен қатар, Агробιο-технологиялық ғылыми-зерттеу лабораториясы (Ғ.Б. Әлібекова) осы институт құрамына енді.

Университетішілік жобалар шеңберінде орындалған ғылыми-зерттеу жұмыстарының осы нөмірде жарық көруін университет құрылтайшысы қаржыландырып отыр және бұл үшін алғысымызды білдіреміз.

Ар-ұят адамгершілік сананың моральдық психологиялық тетігі ретінде

Аргинбекова Гулнар Ишанбековна, заң ғылымдарының кандидаты;

Қындыбаева Римма Раушанбекқызы, заңтану магистрі, оқытушы;

Асан Темірлан, студент

Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Ар-ұят деген өмірде сан түрлі сипаттарда тилы түсінікте формасында көрініс табатын феномен болып табылатынын байқаймыз. Ар-ұяттың сан түрлі түрлері бар, олардың мазмұнының айырмашылығы қандай екенін ұғынуымыз қажет. Тарихқа зер салсақ, өздерінің жеке қағидаларының ұстанған тұлғалар әр заманның данышпандары өз «ар-ұят» шеңберінде жүріп әрекет жасадың деп пайымдаған. Мұхаммед пен Иса, Соқрат пен Платон, Конфуций адамзатты рухани жолмен жүруге, ар, ұят, намыс сияқты қасиеттерге бағыттаған, сол жолмен жүруге шақырған, ал тирандар, басқыншылар, ксенофобтар мен фашизм өкілдері өз алдына ар ұят, ар ождан бойынша өмір сүріп әрекет еттік деп есептеген.

Бұл мәселелерге этикалық әдебиет әр түрлі жауаптармен тұжырым жасап ұсынады. Римдік философ, мемлекет қайраткері Сенеканың пайымдауынша, өз этикалық қадір қасиеттерімізге қарай әр адамның қылықтарын сүзгіден өткізетін, сынайтын өз қорғаушы ішкі даусы болады, сол ішкі даусы сол адамның ар-намысы мен ұятын білдіреді деген.

Діни көзқарастағы философия бұл қасиеттерді Құдайдан адамзатқа берілген сана-сезімінің, ақыл ойының тәртібі деп санаған. Стоик философиясының көзқарасы өзіндік қамтамасыз етіп сақтанумен байланыстырады. Ар-ұят адам санасының моральдық психологиялық тетігі ретінде қоғамдық ортадағы әдептің императивтік яғни бұйрық беруші сипатындағы өзара қатынас құралдарына ұқсас келеді. Ол қоғамдық қарым-қатынастарда, мәдени байланыстарда, әлеуметтің іс-әрекеті мен қоршаған ортадағы қарым-қатынас пен өмір сүру тәртібінде шынайы бекітілген адами құндылықтардың топтың нақты жүйесін адамның рухани ішкі жан дүниесінде қорғайды. Ар-ұяттың өзгешелігіне оның тылсымдылығы мен қатар астарлылығы жұмбақтығы және ерекшелігіде жатқызылады. Ар-ұят — бұл ішкі жан дүниенің монологу іспеттес күш, мүмкін ол диалогта болуы мүмкін, тіпті ол ішкі жан-дүниенің әңгімелесуі болып та көрінеді [1, 50 б.].

Күнделікті өмірде ар-ұят қасиеттері адамның іс-әрекеті әдеттегі үйреншікті болып қалыптасқан шеңберден шығып кеткен кезде іске қосылатын өзіндік адамгершілік бағыттаушы күш ролін жүзеге асырады. Айта кететін жайт, ар-ұят кейде барлығын қамтитындай орасан күшке ие емес екендігін де ескеруіміз қажет. Адамгершілік келісуі мәміле жағдайында немесе адамгершілікке жатпайтын жағдаяттар басым болған тұста еркін таңдау жасау мүмкіндікке ие кезеңінде ар-ұят өз бойына өзге текті жинақтап, өзін-өзі теріске шығару процесін жи-

нақтап қабылдай бастайды. Ар-ұяттың өзін-өзі құлазуы, әрине алғашында адамгершілікке жатпайтын іс-әрекетті сезінуімен сипатталады. Уақыт өткен сайын адамның өзі-өзінен ұялып, қысылып, адамгершілік атрофия бағытымен жүреді, сонымен қатар өз әрекетімен қылығын моральдық түзеп реттеу аясынан сырт қалады.

Ар-ұят бұл кез келген адамның ішкі үні. Шындық пен әділеттілік, жоғары тұрған адамгершілік қағидаларының өзі де «ар-ұятқа үйлесімді іс-әрекетті» емін-еркін сипатында талдауға кепіл бола алмайды. Ар-ұят бұл адамдардың өз-өзіне беретін жауабы болып табылады. Бұл адамдардан яғни біздерден дұрыс салихалы өмір сүруді, толық сәйкесінше жарасымды ілгерілеп дамуды талап ететін біздердің айқын басты ішкі «даусымыз». Бұл біздің адамгершілігіміздің қалқаны, өзімізге және өзіміздің сөзімізде тұрып жауап бере алу қабілеті. Дербес ар мен ұятымыздың даусына құлақ аса біліп оны ести алуымыз үшін, біздер өзімізді тыңдай алуымыз керек, ал бұл үлкен күш қайрат мықтылықпен айқындалады. Біздер ең бірінші өзімізді тыңдай білуіміз қажет, көп жағдайда біздер өзімізден көрі өзге дауыстарға құлақ асамыз.

Ар-ұят түсінігі, егерде тұрақты берік өмірлік сенімі болмаған жағдайда, дәулетті, ауқатты бай адамдарда әлсіз болуы мүмкін. Дәулетке алғашқы қол жеткізіп жүрген адамдар мен байлыққа тойынған адамдардың да ар-ұят деген ұғымдардың әр түрлі болуы мүмкін екенін түсінуіміз қажет. Адам баласының ар-ұяттылығының мәнді құралы оның балалық шағынан бастау алатын тәрбие екені аян [2, 30 б.].

Ол оны қоршаған ортасынан, сол жүрген ортасының менталитеті мен психологиясынан сабақ алып және олар құндылықтар бағдары үлкен ықпалын тигізеді. Сол себептен де осы жерде ескере кететін жайт, іскер адамдар, топбасшылар — маман таңдағанда бұл адамның ар-ұятына әсер ететін факторларды ескеріп қарап таңдау жасағандары қажет. Әр түрлі халықтарда да ар-ұят туралы түрлі факторлардың әсер етуімен ұсынып түсінілуі мүмкін.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Құқықтық мәдениетті арттыру және мемлекеттіліктің негіз қалаушы құндылықтарын құрметтеуді қалыптастыру» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Сапарғалиев Г. С. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. — Алматы, 1998.
2. Амандықова С. К. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. — Астана: Фолиант, 2000.

Озеро Камбаш: гидрохимический режим и биоресурсы

Жанзаков Марат Мыктыбаевич, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент
Кызылординский университет «Болашақ» (г. Кызылорда, Казахстан)

Ермаханов Зауалхан, магистрант
Шымкентский университет (г. Шымкент, Казахстан)

В настоящее время многие озера Камыстыбасской системы используются природопользователями в рыбохозяйственных целях, что позволяет поддерживать и наращивать экономический потенциал этих водоемов. Одной из важных водоемов данной системы является оз. Камбаш, состоящий из нескольких участков.

Участки № 1 и № 3 оз. Камбаш расположены на северо-западе аульного округа Косжар Аральского района Кызылординской области, соответственно в 0,5 км и 2 км от поселка Косжар. Площадь

участка № 1 составляет 2,4 тыс. га, длина 8 км, ширина 2,8 км, а показатели участка № 3, соответственно 5,1; 17,2 и 3,3. Максимальная глубина при исследовании на участке № 1 составила 10 м, средняя — 5 м, а на участке № 3, соответственно — 9 и 6.

На обоих участках подводная растительность развито средне, в основном рдест пронзеннолистный и горец земноводный. Береговая линия среднезаросшее камышово-тростниковой растительностью, что составляет 25 % покрытия акватории (таблица 1).

Таблица 1. Гидрохимические показатели участков № 1 и № 3 оз. Камбаш

Участок	pH	O ₂ , мг/л	Окисляемость мг/л	Биогенные соединения, мг/дм ³				Соленность, ‰
				NH ₄	NO ₂	NO ₃	P _{po4}	
№ 1	8,7	10,5	4,2	0,25	1,33	4,20	0,0020	3,2
№ 3	8,6	9,5	4,0	0,22	1,30	4,10	0,0020	2,8

Жесткость воды 25 мг-экв/л свидетельствует об отношении их к категории «очень жестких». В целом гидрохимического режима можно охарактеризовать как оптимальным состоянием качества вод с высоким содержанием азотистых и нитрифицирующих соединений. Качественные изменения свойств воды зависит от стока воды и седиментации образования в весенне-осенний период, также временно-пространственных отношений.

В опытных пробах отмечено присутствие трех основных групп беспозвоночных — коловратки (класс Rotifera), ветвистосе ракообразные (Cladocera) и веслоногие рачки (Copepoda).

Общая численность и биомасса зоопланктона на участке № 1 составили 60,47 тыс. экз/м³ и 337 мг/м³, на участке № 3 соответственно, 27,63 тыс. экз/м³ и 99,11 мг/м³ (таблица 2). Уровень количественного развития беспозвоночных соответствовал низкой кормности для рыб.

Таблица 2. Количественная характеристика основных групп зоопланктона на участках № 1 и № 3 оз. Камбаш

Наименование группы	№ участка	Численность, тыс. экз/м ³	Биомасса, мг/м ³
Rotifera	1	6,74	2,92
	3	3,89	1,6
Cyclopidae	1	53,11	321,48
	3	22,16	74,56
Cladocera	1	0,62	12,6
	3	1,58	22,95

Биологические показатели по состоянию зоопланктона (по «шкале трофности» С.П. Китаева) характеризуют, что участок № 1, как водоем «очень низкого» класса, α — олиготрофного типа, участок № 3 — «самого низкого» класса, ультра олиготрофного типа.

При определений макрозообентосов участка № 1 озера глубина отбора пробы 3 м, прозрачность воды 1,4 м, температура водной толщи у поверхности 26,4°C, тип грунта — песок, у участка № 3, соответственно — 5,5 м; 2,1 м; 28°C; песок.

Донная фауна участка № 1 представлена группами беспозвоночных — личинками двукрылых насекомых семейства Chironomidae и двустворчатыми моллюсками (сем. Dreissenidae) Dreissena polymorpha (Pall.), а участка № 3 — личинками двукрылых насекомых семейства Chironomidae.

Общая численность бентонтов на участке № 1 составила 572 экз/м², а общая биомасса 6,78 г/м², на участке № 3 показатели были 154 экз/м²; 0,31 г/м², соответственно. Уровень биомассы донных беспозвоночных на участке № 1, соответствует

среднему значению кормности для рыб, («средний» класс биологических показателей, β -мезотрофный тип водоема), а на участке № 3 — низкому значению кормности для рыб («самый низкий», ультраолиготрофный тип по шкале трофности С.П. Китаева).

Промысловая ихтиофауна этих участков озера Камбаш представлена следующими видами рыб: сазан, лещ, аральская

плотва, щука, судак, сом, жерех, чехонь, змеёголовка, красноперка и окунь.

Благодарности

Данная научно-исследовательская работа выполнена в рамках внутривузовского проекта «Рыбное хозяйство» и вышла в свет с финансированием учредителя Кызылординского университета «Болашақ».

Литература:

1. Мирам Э. Определитель отрядов взрослых насекомых и их личинок. — Л.: Академия наук СССР, 1933. — 71 с.
2. Планктон и бентос внутренних водоемов. — Москва-Ленинград: Наука, 1966. — С. 199–298.

Биометрические показатели сазанов на участках озера Камбаш

Жанзаков Марат Мыктыбаевич, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент
Кызылординский университет «Болашақ» (г. Кызылорда, Казахстан)

Ермаханов Зауалхан, магистрант
Шымкентский университет (г. Шымкент, Казахстан)

Сбор материала для определения их биометрических показателей осуществлялся из контрольных уловов ставными сетями размером ячеек от 18 до 70 мм. Обработку материала проводили по общепринятым методикам [1–3]. Для оценки численности и биомассы рыб использованы данные сетепоставок. Оценка промысловой численности и биомассы сазана проведена по методике А.И. Кушнarenко, Е.С. Лугарева [4].

Биологические размеры сазана в опытных уловах колебались от 150 до 460 мм, а масса — от 97 до 1710 г, при средней длине 310 мм и массе 704 г. Возрастная структура представлена шестью генерациями, доминирующими являются пятилетки (таблица 1).

Размеры трехлеток сазана колебались от 150 до 225 мм, при среднем значений 198 мм. Основу трехлеток сазана составляли особи длиной 201–225 мм (таблица 2). Средняя длина четырехлеток сазана составляла 271 мм, с колебаниями от 230 до 315 мм. Доминирующими являются особи длиной 251–300 мм. Длина тела пятилеток сазана колебалась от 265 до 355 мм, в среднем составляя 307 мм. Преобладающими являются особи длиной 301–350 мм. Средний размер тела шестилеток сазана

составил 350 мм, с колебаниями от 320 до 460 мм. Основу шестилеток сазана составляли особи размером 301–350 мм. Размеры семилеток сазана колебались от 295 до 435 мм, в среднем составляя 338 мм. Доминирующими являются особи длиной 251–300 и 301–350 мм. Средняя длина тела восьмилеток сазана 362 мм, с колебаниями от 360 до 365 мм. Темп линейного роста сазана в сравнительно высокий.

В стаде сазана преобладают особи размерами 301–350 мм и массой 601–800 г. Соотношение полов сазана близко 1:1 (таблица 3).

По расчетам численность сазана на участке № 1 13,153 тыс. экз., промзапас 9,260 тонн. На период с 01.07.2021 г. до 01.07.2022 г. общий допустимый улов сазана может составить 2,315 тонны. А на участке № 3, соответственно численность 12,102 тыс. экз., промзапас 8,520 тонн, общий предельно-допустимый улов сазана 2,130 тонны.

Благодарности

Данная научно-исследовательская работа выполнена в рамках внутривузовского проекта «Рыбное хозяйство» и вышла в свет с финансированием учредителя университета «Болашақ».

Таблица 1. Возрастной состав сазана в оз. Камбаш

Возрастной ряд	Длина рыб (мин., макс.), мм	Средняя длина рыб, мм	Число рыб в каждом возрастном классе, экз.	Доля рыб, %
2+	150–225	128	3	8,1
3+	230–315	271	6	16,2
4+	265–355	307	12	32,4
5+	320–460	350	9	24,3
6+	295–435	338	5	13,6
7+	360–365	362	2	5,4

Таблица 2. Распределение сазана разных возрастов

Возраст	Распределение сазана разных возрастов в диапазоне размерного класса, экз /%													
	100–150		201–250		251–300		301–350		351–400		401–450		451–500	
	экз	%	экз	%	экз	%	экз	%	экз	%	экз	%	экз	%
2+	1	100	2	66,7										
3+			1	33,3	4	33,3	1	5,9						
4+					6	50	6	35,3						
5+							8	47					1	100
6+					2	16,7	2	11,8			1	100		
7+									2	100				

Таблица 3. Размерно-весовой состав сазана

Размерный класс	100-150	151-200	201-250	251-300	301-350	351-400	401-450	451-500
Соотношение рыб, %	2,7		8,1	32,4	45,9	5,5	2,7	2,7
Весовой класс	0-200	201-400	401-600	601-800	801-1000	1001-1200	1201-1400	1401-1600 1601-1800
Соотношение рыб, %	2,7	13,5	18,9	29,7	29,7			5,5

Литература:

1. Правдин Н. Ф. Руководство по изучению рыб. — М.: Пищепромиздат, 1965. — 376 с.
2. Чугунова Н. Н. Руководство по изучению возраста и роста рыб. — М.: Пищепромиздат, 1950. — 163 с.
3. Коблицкая А. Ф. Изучение нереста пресноводных рыб. М., 1966. — 110 с.
4. Кушнарченко А. И., Лугарев Е. С. Оценка численности рыб по уловам пассивными орудиями лова // Вопросы ихтиологии. — 1989. — Т. 23. — Вып. 6. — С. 921–926.

Интернеттегі саяси жарнама

Жұмаділда Нұрай Төреғалиқызы, студент;

Усайнова Гульжамал Манатбековна, информатика магистрі, аға оқытушы

Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

«Internet and electoral campaigns» баяндамасында жасалған зерттеуде сайлауалды жарнаманың Интернетке ауысуының ықпалы, сайлау шығындары мен жеке хабарламалар арқылы сайлаушылардың микротаргетингіне негізделген күмәнді жарнамалық әдістерді зерттейді. Зерттеуде интернеттегі сайлау туралы ақпараттың маңызды бөлігін беру нәтижесіндегі сайлау науқандарына келесі мәселелердің сайлау процесіне әсерін айқындайды:

Хабар тарату ережесі: жарнамалық шектеулер мен бейтараптық міндеттемелер сияқты хабар тарату ережелері саяси пікірталастар үшін тең жағдайды қамтамасыз етуге көмектесе алады. Интернеттегі саяси науқандарды алға жылжыту жүрген сайын, бұл режимдердің тиімділігі төмендейді. Шығындар. Науқанды қаржыландыруды бақылау сайлау нәтижелеріндегі ақшаның ролін шектеуге арналған. Таргетинг: басты хабар-

ламаларды негізгі демографиялық топтарға бағыттау жеке автономия мен талқылау үшін жаңа міндеттер қояды. Жеке азаматтардың автономиясы объективті ақпараттың болмауына байланысты өзгеруі мүмкін, кейде бүкіл демографиялық топтар немесе аймақтық мүдделер саяси пікірталастардан қалыс қалуы мүмкін. Сайлау процесінің жаңа қатысушылары: делдалдар сайлау процестерінің нәтижелеріне ықпал етуге мүмкіндік беретін қуатты жаңа позициялар иеленеді. Көпшілік сенімді деп санайтын іздеу жүйелері сайлаушылардың назары мен дауыс беру кезіндегі таңдауларына әсер етуі мүмкін. Шынайы және жаңылыстыратын мәлімдемелер: делдалдарды саяси науқанға қатыстырмау журналистиканың фактілер мен пікірлерді тексеруге негізделген ақиқат құндылықтары дәстүрлі сүзгілерін бұзады. Бұл жалған және жаңылыстыратын мәлімдемелерді реттейтін дәстүрлі ережелердің тиімділігін әлсіретті. Қоғамдық

пікір білдіру (тыныштық кезеңі). Демократиялық елдердің көпшілігінде сайлау күні және белгілі бір уақыт аралығында қоғамдық пікір негізіндегі сауалнамалар мен үгіт-насихат жүргізуді реттейтін ережелер бар. Олардың интернетте сақталуын қамтамасыз етудің күрделілігіне байланысты мұқият тексерілді. Ашықтық: науқандарды қоғамдық бақылау науқанға қатысушылардың қаржыландырылуы мен ақпараттың шығуы туралы мәліметтерді ашық жариялауға міндеттейтін бірқатар ережелермен қамтамасыз етіледі: баспахана мен парақшалардың демеушісі туралы мәліметтерді беру міндеттеледі. Оларды Интернетте қолдану күрделі [1, 8 б.].

Л.Л. Кэйдтің эксперименттік зерттеуі интернеттегі президенттік жарнамаға қолжетімділіктің 2000 жылғы президенттік науқандағы дәстүрлі арналарымен салыстырады. Нәтижелер көрсеткендей, өз дауыстарын беруін шешпеген сайлаушылар Интернеттегі саяси жарнамаларды көру арқылы өз дауыстарын А. Горға ауыстырса, ал сол жарнаманы теледидардан көрген сайлаушылар Дж. Буштың пайдасына өз қалауларын өзгерткен. Ешбір топтың саяси цинизм деңгейлері бір-бірін әшкерелеуге тәуелді болмады, бірақ ақпаратты іздеу түрлері мен екі топ арасындағы саяси белсенділіктің ниетінде айтарлықтай айырмашылықтар болды [2].

Интернеттегі саяси жарнаманың тез өсуіне қарамастан, саяси жарнаманы зерттеуші ғалымдардың басым көпшілігі кандидаттардың теледидарлық жарнамаларынан алынған дәлелдерге сүйенеді. Интернетте жарнама жасау мен орнала-

стырудың салыстырмалы түрде төмен құны және интернеттегі жарнаманың тікелей бағытталуы жарнамаланатын кандидаттарға дауыс берушілер шеңберін кеңейтіп, теледидарға қарағанда тар аудиторияға хабарлама жасауға мүмкіндік береді [3].

Теріс хабар және манипулятивті, антидемократиялық коммуникацияның басқа түрлері Интернеттегі саясаттың негізгі мәселесіне айналды. Мұндай операциялар тек сайлау саясатымен шектелмегендіктен сайлауға ықпал ету және теріс әрекеттер арқылы үлкен алаңдаушылық тудырады. Деректерге негізделген цифрлық жарнама саяси айла-шарғы науқандарында шешуші рөл атқарады. Жеке оқиғаларға қарағанда, айла-шарғы жасау операциялары цифрлық жарнама нарықтары мен инфракұрылымдарындағы жүйелік мәселелерді көрсетеді. Саясатта цифрлық жарнама платформаларын және олар ұсынатын стратегиялық коммуникацияларды ескеретін тәсілдер болуы керек. Негізінен бұл жүйелер асимметриялық ықпал жасау қатынастарын жеңілдетуге арналған [4].

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Саяси жарнаманың Қазақстан Республикасында дамуы (2008 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін)» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Internet and electoral campaigns. Study on the use of internet in electoral campaigns // [Электрондық ресурс].— Көру режимі: <https://rm.coe.int/use-of-internet-in-electoral-campaigns-/16807c0e24>
2. Kaid L.L. Political advertising and information seeking: Comparing exposure via traditional and internet channels // Journal of Advertising.— 2002.— № 31 (1).— P. 27–35.
3. Fowler E. F., Franz M.M., Martin G.J., Peskowitz Z., Ridoutk T.N. Political advertising online and offline // American Political Science Review. 2021.— № 115 (1).— P. 130–149.
4. Crain M., Nadler A. Political manipulation and internet advertising infrastructure // Journal of Information Policy.— 2019.— № 9.— P. 370–410.

Жоғары оқу орындағы оқытушы имиджі

Қасымбекова Маржан Дүйсенбекқызы, әлеуметтік ғылымдар магистрі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Жалпы кәсіби біліктілігі жоғары көрсеткіштегі, әдіснама және педагогика саласы бойынша іргелі білімі бар, білім берудегі педагогикалық проблемаларды жүйелі көре алатын құзыретті педагогты дайындау болашақ оқытушының педагогикалық әрекетте өзіндік шығармашылық стиліне негізделген имиджін қалыптастыру мен жетілдіруге бағытталған. Педагогикалық имидж, біріншіден, тұлғаның дербес ерекшеліктерін өздігінен жүзеге асыруының жоғары деңгейімен, яғни өзіндік стильде іс-әрекет етуге қабілеттілікке байланысты [1].

«Имидж» түсінігі 20 ғасырдың соңында қоғам назарының және ғылыми талдаудың пәні болды. 90 жылдардың ортасында имиджді қалыптастырудың психологиялық аспектілеріне арналған, имидж жайында алғашқы өңдеулер Р.Ф. Ромашкина, Е.И. Манякина, Е.В. Гришунина, П.С. Гуревич, Ф.А. Кузин және т.б. еңбектерінде жарық көрді.

Имидж ағылшынның «image» сөзінен алынған, «образ», «түр», «келбет» сөздерінен шыққан. Бұл кез келген нәрсенің, адамның эмоционалдық образын, мінез-құлқын көрсетеді. Өз имиджін қадағалау бұл адамды өзіне қарату. Бірнеше мағынасы

бар «имидж» ұғымының өзіне қарағанда «оқытушы имиджі» бір мағынада анықталатын өзекті тақырып болып саналады [2].

Жоғары мектеп мұғалімінің бейнесі — бұл педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігіне ықпал ететін мұғалімнің сыртқы және ішкі жеке және кәсіби қасиеттерінің жиынтығын қамтитын интегралды сипаттама. Ғылыми психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау білімнің жаңа саласы ретінде педагогикалық имиджологияның жеткіліксіз дамуын көрсетті. Ресейлік имиджологияның негізін қалаушы В.М. Шепель мұғалімнің имиджін зерттеу қажеттілігін баса айтқанына қарамастан, мұғалімнің, әсіресе жоғары мектеп оқытушысының имиджінің ерекшелігіне, оның функциялары, құрылымы мен қалыптасу ерекшеліктеріне арналған негізгі жұмыстар жоқ.

Университеттердегі білім берудің өзара әрекеттесуінің мазмұны мен формасын өзгерту процестері оқытушылардың жұмысында оның мазмұны бойынша да, студенттермен өзара әрекеттесу сипаты бойынша да өзгерістер енгізу қажеттілігін тудырады. Білім берудің өзара әрекеттесуінің сипаты жоғары білімнің жаңа өзекті міндеттеріне, материалдық инфрақұрылымға және ақпараттық қоғамдағы ашық білім беру кеңістігінің жұмыс істеу заңдылығына сәйкес өзгертілуі керек. Студенттер мен оқытушылардың өзара рөлдік трансформациясы қажет. Сонымен қатар, имидж әлеуметтік акторлардың трансформацияға дайындығының құралы болып табылады. Бұл университет оқытушысының имиджін зерттеудің өзектілігін анықтайды [3].

Оқытушы мамандығы ерекше болғандықтан, ол әрдайым көпшіліктің алдында. Сонымен имидж — сіздің бойыңыздағы талантыңыздың жан-жақты ашылып, жарқырап көрінуі, өзіңіз туралы жақсы пікірдің қалыптасу жолы. Оқытушы өз имиджін өзі жасау керек, бұған киім таңдауы да жатады. Оқытушы имиджіндегі басты құрал, оның даусы, дауыс ырғағы, оны сабақта қолдана білуі. Студенттермен қарым-қатынас жасауда сөйлесе білу, дұрыс қарым-қатынас қалыптастыру оқытушы біліктілігінің басты көрсеткіші. Сонымен оқытушы имиджі —

бұл ішкі және сыртқы мазмұн бірлігі. Осы орайда ең маңыздысы оқытушы өзімен оқу аудиториясына «не алып келеді?», ал ол кеткенде «не қалады?». Әрине педагог мамандығы ғана әрқашан «мен нені іске асырдым, не іске аспады, бұдан жақсы болу үшін не істеу керек?» деген сұрақтарға жауап іздеуі керек. Сонда ғана педагог сыйластыққа ие бола отырып, дұрыс қарым-қатынаста бола алады. Әр оқытушы имиджі тек өзіне тән педагогикалық стильде қалыптасады.

Университет оқытушысының имиджі оған мүмкіндік береді танымал және бәсекеге қабілетті болу. Мұғалімнің педагогикалық имиджін құру актісі бірнеше себептерге байланысты: қазіргі заманғы бәсекеге жоғары оқу орны шеңберінде, сондай-ақ халықаралық білім беру өзін-өзі тану мүмкіндігі, жетістік жоғары оқу орнын нарықта ілгерілету үшін оның бірыңғай ұйымдастыру мәдениетін қалыптастыру; білім беру қызметтері. ЖОО оқытушысының педагогикалық имиджінің көрсеткіштеріне сәйкес мыналар кіреді: бедел мен танымалдық кәсіби қоғамдастықта, ғылыми және халықаралық мойындау, жетістік және марапаттаулар; студенттер алдындағы бедел және т.б. беделге ие болу үшін кәсіби қоғамдастықта қажет жоғары құзыреттілік және кәсіби шеберлік, әлемдегі жетекші журналдардағы халықаралық басылымдары арасында танымал болу [4].

Қорытындылай келе оқытушы имиджін қалыптастыру — өмір талабы. Рухани мәдениеті биік, кәсіби іскерлігі, қабілеті мен ақыл-парасаты жоғары, істің негізгі көзін білетін, жан-жақты жетілген мұғалімдерді жетілдіру бүгінгі күнде өте маңызды мәселелердің бірі екені жоғарыда айтылып өтті.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «ЖОО-дағы білім беру және тәрбие жұмыстарындағы психологиялық мәселелер» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Шепель В.М. Имиджология. Как нравиться людям. — М.: Народное образование, 2002. — 576 с.
2. Калужный А.А. Формирование имиджа учителя. — М.: Владос, 2005. — 177 с.
3. Калужный А.А. Психология формирования имиджа учителя. — М.: Владос, 2004. — 222 с.
4. Черепанова В.Н. Курс лекций по имиджологии. — Тюмень, 2002. — 202 с.

Ежелгі өнер және технологиялар: қысқаша шолу

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Өнер дүниені көркемдік ұғыну мен игеруге бағытталған адамның рухани-тәжірибелік қызметінің саласы. Өнер қоғамда бірнеше қызметтер атқарады. Олардың ішіндегі маңыздыларына тоқталсақ: танымдық, идеологиялық, құндылықтыққа бағдарланған (аксиологиялық), таңбалық (семи-

отикалық), эмоционалды дамытушы, эстетикалық, тәрбиелік, гедонистік, шығармашылық (эвристикалық), арт-терапиялық және т.б. Осы қызметтердің біріне басымдық беруге болмайды, өйткені, өнер туындыларын жасау және қабылдау барысында бұл қызметтердің барлығы қатысады.

Өнердің танымдық қызметі суреттер, гравюралар немесе скульптураларда көрсетілген бейнелерде көрініс тауып, табиғаттың бұрын байқамаған әсемдігін, ашуға, адамның ішкі дүниесін тануға, қайталанбас күрделі адамзат қатынастарын бағалауға көмектеседі. Өнердің идеологиялық қызметі оның әлеуметтік-тарихи детерминатталуымен байланысты. Өнер туындылары арқылы бұқараны қажетті идеологияға сендіру жеңіл соғады. Өнердің аксиологиялық қызметі адамдардың өнер туындыларымен танысудағы сезім мен толғаныс, көңіл-күй мен жұбаныштары процесі барысындағы құндылықтардың гуманистік мәдениетін байланыстырудан құралады. Өнердің семиотикалық қызметі кез келген нысанның бейнесі осы нысанның таңбасы болып табылатындығын білдіреді. Өнердің эмоционалды дамытушы қызметі адамның эмоционалды-сезімдік саласына ықпал етуінен құралады. Өнермен танысу адамдардың эстетикалық сезімін, эстетикалық талғамын дамытып, эстетикалық тілегін қалыптастырады. Сондықтан өнер эстетикалық тәрбиенің маңызды құралы болып табылады. Өнердің гедонистік қызметі адам қабылдауынан туындайтын бақыт пен сүйсінушілікпен байланысты. Өнердің эвристикалық қызметі оның шығармаластықты түсінуімен байланысты. Өнермен тұрақты байланыс осы қабілетті дамытады. Өнердің коммуникативтік қызметі өзара түсіністік пен байланыс, мәдени құндылықтармен айырбас, адамның мәдени қажеттіліктерін дамыту мен қанағаттандыруды жеңілдетеді. Өнердің футуристік қызметі де бар, бұл оның болжаушылық қабілетін қалыптастырады. Өнердің арт-терапиялық қызметі адамның көркем туындылармен танысу процесінде жағымсыз психикалық ахуалды түзеу және сауығумен байланысты [1, 3–5 бб.].

Жалпы ежелгі өнер және технологиялар тақырыбына байланысты зерттеулерге шетел ғалымдары ерекше мән бергені байқалып отыр. Зерттелген тақырыптар да жан-жақтылығымен ерекшеленетіндігін айта кеткеніміз жөн. Мәселен, Шығыс Азиядағы ежелгі өнерді зерттеген жұмыста С. Берчи [2] бай дәстүрлер осы өңірдегі өнер қалдықтарын сақтауға көмектесті деп айқындайды. Автордың пайымдауынша, Еуразиялық өнерді зерттеу заманауи өмір бірсарындылығынан арылуға көмектеседі.

«Ежелгі және тарихи керамика» атты еңбекте Р.Б. Хейманн мен М. Магетти [3] керамикалық технологиялардың дамуын зерттеуге ұмтылады. Нәтижеге жету үшін авторлар пәнаралық тәсіл әзірлеп, ғылыми, тарихи және құрылымдық талдауларды біріктіреді. Осы пәнаралық байланыстар арқылы ежелгі керамикалық дәстүрлердің шеберлігін түсінуге болады.

К.С. Палдам мен Я. Вамбергтің редакциясында жазылған «Өнер, технология және табиғат» [4] атты еңбекте авторлар өнер мен техниканың табиғатпен байланысы 1900 жылдан

бастап ажырамайтындығын дәйектейді. Бұл еңбекте алғаш рет ортағасырлардан кейінгі өнер, техника мен табиғат арасындағы өзара байланыстарды зерттейді. Зерттеудің 14 бөлімінде өнер мен технологияның табиғатты өзгертудегі кейбір құбылыстары талданады.

Дж.В. Хамфри «Ежелгі технологиялар» атты еңбегінде төмендегідей пікір білдіреді [5, 1 б.]: «Технологиялар — бұл адамдардың ойлап тапқан және адамзаттың аман қалуы мен мәдениеттің дамуына мүмкіндік беретін құбылыс. Технологиялар көп жағдайда материалдық нысандарға тән. Мысалы құралдар денені толықтыруға арналған ажырамалы бөлшектер және ол адамдарды бір-бірінен ерекшелей алады. Құралдар алғашында біздің бабаларымызды қоршаған ортаға бейімдесе, соңғы 10 000 жылда біз қолданатын технологиялар қоршаған ортаның біздің қажеттіліктерімізге бейімделуін көздейді».

Л.В. Мейстің [6] редакциялығымен жарық көрген ежелгі су технологиялары талданған еңбекте авторлар мәселенің зерттелуі Леонардо да Винчи, Даниэль Бернуллидің жұмыстарынан бұрын пайда болғанын баяндайды. Тіпті су технологияларының тарихы Архимедке дейін басталғанын да айқындайды.

Я. Шоудың «Ежелгі Египет технологиялары мен инновациялары» [7] атты еңбекте ежелгі Египеттегі технологиялардың өзгерістері мен эволюцияларына іргелі дәлелдемелер ұсынылады. Талқылаулар когнитивті және әлеуметтік контекстте беріліп, египеттік ақыл-ой шығармашылығы мен инновацияларға икемділігі айтылады. Египеттегі өзгерістер қарқындылығы Африкалық, Жерорта теңізіндегі және Таяу Шығыстағы елдермен салыстырмалы түрде жүргізіледі. Еңбек нәтижелері тек дәстүрлі археологиялық және мәтіндік деректерге сүйеніп қана қоймай, ежелгі материалдарды ғылыми талдау, эксперименталды және этно-археологиялық ақпараттарға мән беріледі.

Жоғарыда айтылған пікірлерден шығатын қорытынды: өнер және технологиялар өзара байланысты ұғымдар. Адамзаттың бүкіл тарихында өнер мен технологиялар өзара бірлесіп әрекеттесіп отырған. Техникалық революциялар нәтижесінде өнер саласында да түбегейлі өзгерістер орын алды. Жаңа технологиялар өнер туындыларына да ықпал жасап, өнердің жаңа түсінігі — цифрлық өнер пайда болды.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Сананы жаңғырту бағыттарының мәні, мазмұны және түсініктері» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Сокольников Н.М. История изобразительного искусства: в 2 т. Т. 1.— 2-е изд., стер.— М.: Издательский центр «Академия», 2007.— 304 с.
2. Bérczi S. Ancient Art of Eastern-Asia // Journal of Eurasian Studies.— 2009.— № 1 (4).— P. 15–51.
3. Ancient and Historical Ceramics: Materials, Technology, Art, and Culinary Traditions // Edited by R. B. Heimann and M. Maggetti.— Stuttgart: Schiweizerbart Science Publishers, 2014.— 550 p.
4. Art, Technology and Nature: Renaissance to Postmodernity, 1st Edition // Edited by C. S. Paldam, J. Wamberg.— Farnham: Ashgate, 2015.— 322 p.

5. Humphrey J. W. Ancient Technology. — Westport, Connecticut, London: GREENWOOD PRESS, 2006. — 248 p.
6. Ancient Water Technologies // Edited by L. W. Mays. — London, New York: Springer Dordrecht Heidelberg, 2009. — 280 p.
7. Shaw I. Ancient Egyptian Technology and Innovation. — London: Bristol Classical Press, 2012. — 216 p.

Фольклор: қысқаша шолу

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Жалпы фольклор терминін 1846 жылы алғаш рет ағылшын ғалымы У.В. Томсом енгізген екен. Бұл ұғымды енгізуде ол халықтың көркем (аңыздар, билер, музыка және т.б.) және материалды (үй және оның керек-жарақтары, киім) мәдениетін түсіндіруде қолданды. Ғылыми термин ретінде қолдануды ағылшынның «Folklore Society» қорының шешімімен қабылданды. Ұғымды қолданудың осы уақытқа дейін ортақ бірлігі жоқ. Мәселен көптеген елдерде ұғым кең мағынада халық шығармашылығының барлық көріністері ретінде аталса, тар мағынада «ауызекі шығарма», «ауызекі ақындық сөз туындысы» ретінде көрсетіледі [1].

Қазақстандағы фольклор мен фольклоризмды зерттеуге арналған жұмысында Г. Кендірбаева [2] дәстүрлі қазақ халқының өнерінде келесі салаларды бөліп көрсетуге болатындығын айқындайды: қазақтардың дәстүрлі музыкалық-поэзиялық өнері; «жоғарыдан» келген, яғни, идеологиялық (саяси) фольклоризм; «төменнен» келген фольклоризм, яғни, халық шығармашылығы ықпалында қала мен ауылда пайда болған өнер; «ғылыми фольклоризм», яғни, саналы түрде зерттелетін, фольклорды жақсы түсіну мен сақтауда мамандардың көпшілікке түсіндіретін шынайы фольклор. Автордың пайымдауынша, қазақ музыкалық халық шығармашылығының қазіргі ахуалы қазақтың дәстүрлі музыкалық-поэзиялық өнерінің жетекші рөлін көрсетеді. Мұның екі себебі бар: ғасырлар бойы қалыптасқан қазақ ауызекі дәстүрлерінің жоғары кәсібилігі; Қазақстандағы урбандалудың салыстырмалы түрде кеш пайда болуы және салыстырмалы түрде аз байырғы тұрғындардың шектелгендігі. Сонымен қатар, автор өз ойларында ғылыми фольклоризм оның заманауи дамуына ықпал тигізетіндігін айтады.

Б.М. Мухитденованың [3] пікірінше, заманауи әлеуметтік-мәдени ахуал шарттарында халықтардың басым бөлігі үшін дәстүрлі мәдениеттің өзегі ретінде халықтың ән дәстүрлері саналады. Бұл бейімделудің тетіктері көзқарастар бойынша талап етіліп қана қоймай, шығармашылық әлеует әлеуметтік жаңғырудың тұрақты дамуының факторы ретінде де маңызды.

Берілген зерттеу жұмысында автор XX ғасырдың 30-жылдарындағы қазақ эстрадалық өнерінің қалыптасу процесі, Хрущевтік «жылымық» жылдарындағы (60–70 жылдар) дамуы, тәуелсіздік жылдарындағы (XX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басы) дамуы сипатталады.

М.Т. Кокишева, Д.Я. Махмуд, Г.А. Бегалинова, Г.З. Бегембетова және В.Е. Недлианың [4] бірлескен зерттеуінде қазақ классикалық музыкасының жанры — симфониялық күй қарастырылады. Зерттеуде күйдің феноменіне емес, оның өзіне тән белгілеріне мән бере отырып, оның тарихи кезеңі мен мәдениетіне қатыстылығын айқындайды. Г.З. Кузбакованың [5] зерттеуі Қазақстандағы дәстүрлі музыка мен фольклордың заманауи қызметіне арналады. Автор елдің музыкалық өмірі, музыканттар мен композиторлардың, сахнадағы ұжымдардың қызметін жан-жақты қарастырып, мәселенің теориялық және әлеуметтік-тарихи мәселесі мен оны шешудің сараптамасын ұсынады.

Я. Сипостың [6] қазақтың фольклорлық әндеріне байланысты еңбегінде бірнеше мәселелер қарастырылады: түркі халықтары арасындағы венгрлық этно-музыкалық зерттеулер; қазақ халқының тарихы; жолжазбаны сипаттау; Оңтүстік-Батыс қазақ әуендерінің түрлері; монғолдық қазақ әуендерінің түрлері; қазақ музыкаларын салыстыру. Ағылшын тілінде жарық көретін «Lore and Language» [7] журналы 1997 жылы «Фольклорлық зерттеулердің өткені, бүгіні мен келешегіне бағытталған арнайы нөмірін шығаруы мәселенің өзектілігін танытады. Жоғарыдағы сараптамалар көрсетіп тұрғандай, жалпы аталмыш мәселелерге шетелдік ғылымдар ерекше мән берген.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Сананы жаңғырту бағыттарының мәні, мазмұны және түсініктері» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Фольклор // [Электрондық ресурc]. — Көру режимі: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Фольклор>
2. Kendirbaeva G. Folklore and Folklorism in Kazakhstan // Asian Folklore Studies. — 1994. — № 53. — P. 97–123.
3. Mukhitdenova B. M. Traditional Folk, Vocal and Professional Songs as the Basis for Development and Modernization of the New Forms of Kazakh Musical Stage // IEJME — Mathematics Education. — 2016. — № 11 (9). — P. 3203–3219.
4. Kokisheva M. T., Mahmood D. Y., Begalinova G. A., Begembetova G. Z., Nedlina V. E. Kazakh Symphonic Kuy — the Counterintuitive Convergence of Traditions // International Journal of Environmental & Science Education. — 2016. — № 11 (11). — P. 4184–4193.

5. Kuzbakova G. Z. Functioning of Traditional Music in Contemporary Culture of Kazakhstan // GISAP: Culturology, Sports and Art History. — 2013. — № 1. — P. 8–10.
6. Sipos J. Kazakh Folksongs: From the Two Ends of the Steppe. — Budapest: Akadémiai Kiadó, 2001. — 302 p.
7. Lore and Language. — 1997. — № 15 (1–2). — Special Issue: Folklore Studies: Past, Present- and Future?

Саяси жарнаманы зерттеуден туындаған соңғы көзқарастар

Насимов Мурат Орленбаевич, саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Ақпараттық технологиялар дамыған заманда мәліметтердің берілуі де өзгеретіндігі анық. Осыдан он-жиырма жыл бұрынғы саяси жарнама мен қазіргі саяси жарнаманы зерттеуде көптеген өзгешеліктер бар. Жаһандық өзгерістер, шиеленістер жағдайының өршуі және әлеуметтік медианың дамуы кейбір өзгерістерге әкелді. Мәселен, A. B. Mahmoud, N. Grigoriou, L. Fuxman және W. D. Reisel [1] зерттеуінде төтенше жағдайлар, оның ішінде соғыс кезіндегі саяси жарнаманың тиімділігін қарастырады. Авторлар Сириядағы 2016 жылғы парламенттік сайлау кезіндегі деректерді жинау үшін кросс-зерттеу қолданған. Нәтижелер көрсеткендей, сендіру ақпарат, шындық, сарказм және цинизмнен тұратын төрт өлшемді құрылымнан тұрады. Сонымен қатар, соғыс уақытында ақпаратты қабылдау саяси аз қатысушы сайлаушылар арасында сарказм арқылы саяси жарнамаларға деген көзқарасқа теріс әсер ететіні анықталды. Сайлаушылар арасындағы теріс көзқарас шынайылық деңгейінің төмендігімен және саясатқа белсенді қатысатындардың цинизмнің жоғары деңгейімен байланысты екендігі айтылады. Саяси жарнамаға теріс көзқарас жарнаманы көру, кандидатты қолдау және дауыс беру мүмкіндігін азайтады. Саяси жарнамаға назар аудару сайлаушылардың дауыс беру ниетімен байланысты емес екендігі де дәйектеледі.

Әлеуметтік ғылымдарда дәлелденгендей, сенімді хабарламалардың орташа әсері аз. Осы әсерлердің жиі ұсынылатын түсіндірмелерінің бірі — әртекстілік: сендіру тек белгілі бір жағдайларда жақсы жұмыс істей алады. Әртекстілікті бағалау үшін A. Corrock, S. J. Hill және L. Vavreck [2] апта сайын АҚШ-тың 2016 жылғы президенттік сайлау науқанының жарнамаларын нақты уақыт режимінде қолдана отырып эксперимент жасады. Олар ақпаратты жіберуші (кандидаттар немесе топтар), алушы (субъективті жақтаушылар), мазмұны (ұмтылыстар немесе алға жылжыту) және контекст (сайлауды науқан, бастапқы және жалпы сайлау және т.б.) бойынша әртекстілік әсерлерін зерттейді. Нәтижесінде үміткердің қалауына және оның дауыс беруіне әсерлердің аз екендігі дәлелденеді.

Малайзиядағы соңғы жалпы сайлауда оппозициялық одақ өз тарихында алғаш рет үкіметті құрды. Елдің саяси ландшафтын өзгерткен құбылыс негізінен жас сайлаушылардың қатысуымен және әлеуметтік желілер арқылы берілетін саяси жарнаманың әсерімен түсіндіріледі. Ақылды іс теориясына сүйене отырып, W.-M. Lau, L. Józsa, Y.-W. Chan, Y.-L. Fong, H. Ting және K.-L. Tan [3] зерттеуде жас сайлаушылар арасындағы саяси жарнамаға көзқарастарына қатысты саяси жарнама

туралы сенім шкаласын тексереді. Зерттеудің бірінші кезеңінде сенім компоненттері тексерілсе, екінші кезеңде сенім компоненттерінің қарым-қатынасқа әсері тексерілді және расталды. Алынған мәліметтер жас малайзиялық сайлаушылардың саяси жарнамаға теріс қарайтындығын көрсетті.

R. Abdennadher, L. Ayed және B. P. Wood [4] революциядан кейінгі Тунистің алғашқы демократиялық тәжірибесінің нақты контекстінде саяси жарнаманың сайлаушылардың көзқарасы мен шешім қабылдау процестеріне әсерін зерттейді. Зерттеудің негізгі тұжырымдары бойынша жарнаманың сенімді күші сайлаушылардың дауыс беруіне, сеніміне және көзқарасына тікелей әсер етеді. Атап айтқанда, саяси қатысу сайлаушының көзқарасына айтарлықтай әсер етеді. Сенімнің көзқарасқа әсері туралы және сенім мен келісімнің делдалдық рөлі туралы гипотеза теріске шығарылады.

T. Konitzer, D. Rothschild, S. Hill және K. C. Wilbur [5] президенттік науқандардың қызған кездегі «marginal advertising dollar» әсерін ескере отырып, саяси жарнама ықпалының жаңа тұжырымдамасын жасайды. Зерттеушілер аталмыш жұмыста саяси жарнаманың ықпалын зерттейтін басқа зерттеулерден айырмашылы ретінде президенттік науқан кезіндегі саяси жарнаманың табиғи ортасын көрсетуге бейім деп атайды. Олар президенттік сайлауға дейінгі бірнеше апта ішінде сайлаушылар құбылмалы мемлекеттерде кездесетін саяси жарнаманың қарқынды ағынына назар аударады және осы қиын жағдайда жарнама дауыс беру ниетіне әсер ете ме, жоқ па, түсініксіз деп санайды.

Сыртқы жарнаманың нейробиологиялық зерттеулерінің нәтижелері келтірілген еңбек те қызықты. Ол үшін парольдердің тиімділігін бағалаудың нейроинтерфейстік диагностикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Аталмыш зерттеудің түпкі мақсатына сайлаушыға не ұнайтынын және кандидатты белгілі бір аймақтың сайлаушыларын қолдауға не итермелейтінін анықтау жатады. Бұл өз кезегінде саяси жарнаманың мазмұнын түзетуге мүмкіндік береді. Сыртқы жарнамадағы саяси ұрандарды нейробиологиялық зерттеу нәтижесінде қандай ұрандар сайлаушылар үшін үздік, жақсы, орташа, бір мағыналы емес, тиімсіз және теріс екендігі анықталды [6].

J. L. Spenkuch және D. Toniatti [7] саяси жарнаманың сендіру ықпалын зерттейді. 2004–2012 жылдардағы президенттік науқандар кезіндегі теледидарлық жарнамалар мен көрермендер құрылымы туралы мәліметтерге сүйене келе, саяси жарнаманың саяси қатысуға әсер етпейтіндігі дәйектеледі. Керісінше, авторлар жарнаманың кандидаттардың дауыстарына оң және

экономикалық маңызды ықпалын айқындайды. Регрессияның бұзылуы бар модель негізінде алынған мәліметтер жарнаманың сайлау нәтижелеріне электораттың партиялық құрамын өзгерту арқылы әсер ететіндігін көрсеткен. Қорыта айтқанда, саяси жарнаманы зерттеуден туындаған соңғы көзқарастар оның даму белгілерін көрсетіп отыр. Қазіргі таңда түсінікті зерттеудің жаңа маңызды ғылыми әзірлемелері дайын екендігін көрсетіп отыр.

Әдебиет:

1. Mahmoud A. B., Grigoriou N., Fuxman L., Reisel W.D. Political advertising effectiveness in war-time Syria // Media, War and Conflict.— 2020.— № 13 (4).— P. 375–398.
2. Coppock A., Hill S. J., Vavreck L. The small effects of political advertising are small regardless of context, message, sender, or receiver: Evidence from 59 real-time randomized experiments // Science Advances.— 2020.— № 6 (36).— eabc4046.
3. Lau W.-M., Józsa L., Chan Y.-W., Fong Y.-L., Ting H., Tan K.-L. Beliefs and attitude towards political advertising during Malaysia's ge14 political tsunami // International Journal of Business and Society.— 2020.— № 21 (1).— P. 285–299.
4. Abdennadher R., Ayed L., Wood B. P. Political advertising and voting behaviour in a nascent democracy: Towards a global model for the Tunisian post-revolutionary experience // Journal of Islamic Marketing.— 2019.— № 10 (3).— P. 827–847.
5. Konitzer T., Rothschild D., Hill S., Wilbur K. C. using big data and algorithms to determine the effect of geographically targeted advertising on vote intention: Evidence from the 2012 U. S. Presidential election // Political Communication.— 2019.— № 36 (1).— P. 1–16.
6. Максименко С., Ткач Б., Литвинчук О., Онуфриева Л. Нейропсихолінгвістичне дослідження політичних гасел із зовнішньої реклами // Psycholinguistics.— 2019.— № 26 (1).— P. 246–264.
7. Spenkuch J. L., Toniatti D. Political advertising and election results // Quarterly Journal of Economics.— 2018.— № 133 (4).— P. 1981–2036.

Дағдарыс жағдайында екінші деңгейлі банктердің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету

Райымбекова Айман Төребекқызы, экономика ғылымдарының кандидаты
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Банк секторы елдің экономикалық дамуында маңызды рөл атқарады. Бұл рөл экономиканың нақты секторында уақытша бос қаражаттардың үздіксіз қозғалысы үшін арна құру мүмкіндігімен айқындалады, ол негізгі қорларды жаңарту үшін қомақты инвестицияларды қажет етеді, сондай-ақ дағдарыстық құбылыстарды еңсеріп, тұрақты экономикалық өсу траекториясына енеді. Екінші деңгейлі банктердің клиенттердің салымдарын тару деңгейі мен несие портфелінің сапасының жоғары деңгейде болуы оның қаржылық жағдайын тұрақтылығын қамтамасыз етумен қатар, елдегі экономикалық жаңғырулар мен қайта құрулардың қозғаушы тетіктерінің негізгісі болып табылады. Кез келген екінші деңгейлі банкте қаржылық қызметтерін басқарудың негізгі мақсаты банктің тұрақтылығын қамтамасыз ететін сапалы несие портфелін қалыптастыру және тиімді депозиттік саясат жүргізу болып табылады. ҚР банк секторында 2019 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 28 банк қызметтер көрсеткен, ал сәйкесінше 2018 жылы 1 қаңтарда 32 банк, 2017 жылғы 1 қаңтарда 33 банк жұмыс жүргізген. Банк секторы активтерінің ЖІӨ-дегі үлесі 2019 жылғы

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Саяси жарнаманың Қазақстан Республикасында дамуы (2008 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін)» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

1 қаңтардағы жағдай бойынша 43,3%, несие портфелінің ЖІӨ-дегі үлесі — 23,6%, клиенттер салымдарының ЖІӨ-дегі үлесі — 29,3% болса, ал 2018 жылы 1 қаңтардағы жағдай бойынша сәйкесінше — 49,9%, 28,1% және 34,5% болған [1].

Қазақстанның қаржы нарығындағы банк секторының болып жатқан әлемдік қаржылық және экономикалық өзгерістерді қабылдауда тәуекел деңгейін сақтамау салдарынан, қаржылық тұрақсыздық жағдайында болған. Бұл олардың бірқатар басымды проблемаларының бар екендігі анықталды:

— екінші деңгейлі банктердің несиелеу портфеліндегі басымдықтары компаниялардың инвестицияларына емес, жеке тұтынушылардың сұранысына, әсіресе тұтынушылық несие түріне негізделген экономикалық өсудің құрылымындағы теңгерімсіздіктің болуы;

— ірі кәсіпорындарға көрсетілетін қызметтер жиынтығының шектеулі болуы және банктердің көлемді инвестициялық жобаларды қаржыландыру үшін қажетті ресурстардың ауқымды көлемін дербес жинақтай алмауы экономиканы дамытудың басым бағыттарын, оның ішінде шағын және орта

кәсіпкерлікті қаржыландырудың, көбіне, мемлекет бөлетін ресурстарға тәуелділіктің жоғары болуы;

— банк өтімділігінің төмен деңгейі, қайта қаржыландыру тетіктерінің дамымауы жағдайында банк жүйесін бөлшек қорландыру жағына қарай басымдық беру жүйені салымшылар «көңіл-күйінің ауысуы» тәуекелдеріне ұшырағыш болуы;

— жұмыс істемейтін қарыздар көлемінің жоғары болуы банк секторының макроэкономикалық орта өзгерістеріне, жекелеген нарықтардағы ахуалға икемді ден қою мүмкіндігін төмен болуы;

— экономиканың долларлануы салдарынан банктің депозиттерінің басым бөлігінің шетел валютасында, несие портфелінің басым бөлігінің ұлттық валютада болуымен байланысты банк секторындағы активтер мен пассивтерінің валюталық құрылымы бойынша сәйкес келмеуі.

«Қарапайым заттар экономикасын» дамытудың мәні — агроөнеркәсіптік кешен мен өңдеу өнеркәсібі кешенінде жұмыс істейтін жеке кәсіпкерлік субъектілерді қолдау. Аталған бағдарлама төмендегі міндеттерді белгіледі:

— Қазақстандық азық-түлік пен өнеркәсіптік тауарлардың жергілікті өндірісін дамыту;

— жергілікті өнімдерді импорттық әлеуметтік маңызды азық-түлік тауарларымен алмастыру;

Әдебиет:

1. Қазақстан Республикасы банк секторының ағымдағы жағдайы 01.01.2019 ж. — // <https://nationalbank.kz/content>
2. Гумар Н., Нургалиева А. Қарапайым заттар экономикасының келелі сұрақтары мен күтілетін нәтижелері // Экономика и статистика. — 2020. — № 4. — 96–98 бб.
3. Дуйсенбаева Б., Маулина Н., Танжарикова А. Отандық экономикадағы тұтынушылық несиелеудің замануи даму басымдылықтары // Экономика и статистика. — 2020. — № 4. — 117 б.

Фонематикалық қабылдаудың бұзылуын зерттеу мен түзетудің тарихи аспектілері

Рысқұлова Айгерім Әскербекқызы, әлеуметтік ғылымдар магистрі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Логопедия психологиялық-педагогикалық ғылымның (дефектологияның) бөлігі ретінде, сөйлеу бұзылыстарының құрылымын және оларды жеңу әдістерін зерттейді, ең алдымен дұрыс сөйлеу және оның балаларда қалыптасуы туралы психологиялық-педагогикалық білім мен идеяларға сүйенеді. Осы мәселелерді зерттеудің ретроспективті аспектісі, бір жағынан, балалардың сөйлеу тілінің даму ерекшеліктері туралы қаншалықты тарихи дәйекті түрде қалыптасқан идеяларды, сөйлеу бұзылыстары және оларды жою әдістері туралы ақпараттың жинақталған және жүйеленгендігін көруге мүмкіндік береді.

Я.А. Коменский [1] балаларда сөйлеуді дамытудың басталуы 6 айдан бастап пайда болуы мүмкін деп есептеді, бірақ бұл әдетте бірінші жылдың соңында болады. Осы уақытта балалар тілінде жеке дыбыстар, буындар қалыптасады, олар келесі жылы өзін толығымен көрсетеді. Сонымен бірге мұғалім балаларда сөйлеу тілінің дамуы біркелкі емес екендігіне назар аударды. Бұл бақылау оған балаларды өмірінің бірінші — екінші

— өнімнің басым бөлігін өндіретін қазақстандық тауар өндірушілерді қолдау [2]. Несиелеу үдерістерімен пайда болатын ақша массасының өсуі, Милтон Фридманның пайымдауынша, бір жағынан, экономиканың дамуына әсер етеді, ал екінші жағынан, инфляциялық үдерістердің де пайда болуына себеп болады [2].

Зерттеліп отырған 2017–2019 жылдар аралығында жеке тұлғалардың тұтыну мақсатындағы мерзімі өткен берешегі бар несиелері көлемі мардымсыз өсуде. 2019 жылы қалған екі жылмен салыстырғанда ең жоғары мәнге ие болды (236,3 млрд теңге). Жеке тұлғалардың мерзімі өткен берешегі бар несиелер көлемінің шамалы жоғарылауы жеке тұлғалардың нақты табысының төмендеуі, инфляция және басқа да әлеуметтік-экономикалық себептермен түсіндіріледі [3].

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы Әлеуметтік-экономикалық және саяси зерттеулер орталығының «Қазақстанның экономикасына жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыстың ықпалы» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

жылынан бастап оқыту керек деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. И.Г. Песталоцци [2] сөйлеуді жүйелі түрде меңгеруде белгілі заңдылықтарды іздеді. Баланың айқайы — оның сөйлеу қабілетінің алғашқы көрінісі. Жылағаннан кейін әлі күнге дейін көркем сөйлеумен байланысы жоқ дыбыстар шығады. Тек бірнеше айдан кейін, бұл дыбыстар біртіндеп бала жиі еститін кейбір буындар мен сөздердің дыбысына жақын дауысты және дауыссыз дыбыстарға ұқсай бастайды. Бұл кезең И.Г. Песталоцци оны сөйлеу қабілетін нақты қалыптастырудың дайындық кезеңі деп санады. Ол балалардың сөйлеу тілін дамытуда дамыған есту қабылдауына және қоршаған сөйлеу ортасына үлкен мән берді. Баланың бірінші болып естігені оның дауысы және анасының дауысы, ол оны дауысының нәтижесі ретінде естиді. Бала дыбыстарды олардың пайда болуымен байланыстыруды біртіндеп үйренеді. Бұл сөйлеу қабілетін нақты қалыптастыруға дайындық кезеңі ретінде қызмет етеді. Мұғалім балаға есту қабылдауын, сөйлеуді естуді

оның сөйлеуінің дамуымен тығыз байланыста дамытуды қатаң түрде ұсынды. Баланың дыбыстармен танысу оның дыбыстарды айту қабілетін дамытпастан бұрын аяқталуы керек. К.Д. Ушинский [3] баланың ана тілін сіңіру жұмысы адамның бүкіл дамуы үшін аса маңызды болғандықтан, мүмкіндігінше ертерек басталуы керек деп есептеді. Мұғалім баланың зейінінің нашар дамуын балалар сөйлеуіндегі кемшіліктердің себебі деп атады.

А.Н. Гвоздев [4] өз еңбектерінде сөйлеудің дыбыстық жағын толық игеру үшін фонематикалық қабылдаудың рөлін көрсетті. Ол сөйлеудің дыбыстық жағын игеру жалпы есту және қимыл-қозғалыс сфераларының бірлескен әрекетімен анықталатынын атап өтті. Есту сферасы жетекші болып табылады: әр түрлі фонематикалық элементтердің дифференциациясы, олардың нақты есту көріністері оларды баланың айтылуында дамытатын реттеушіге айналады. Сонымен қатар, сөйлеу кезінде дыбыстық элементтердің пайда болуы үшін кейінірек дамытын артикуляциялық дағдылар қажет.

Н.Х. Швачкин [5] онтогенездегі фонематикалық қабылдаудың дамуын зерттей отырып, оның дамуының негізгі заңдылықтарын анықтады. Ол фонематикалық қабылдаудың не-

гізінде жатқан процестерді және оның қалыптасуының негізгі кезеңдерін (кезеңдерін) атады.

Р.Е. Левина [6] балалар сөйлеуін психологиялық зерттеу негізінде фонематикалық қабылдау сөйлеудің дыбыстық жағын толық игеру үшін өте маңызды деген тұжырымға келді. Зерттеуші фонемалық қабылдауды қалыптастыру үдерісіне шамамен оңайлатылған артикуляциялар мен олардың әсерінен пайда болған аморфты кинестезиялардың екінші дәрежелі әсерін, өзінің сөйлеу айтылымын ересектер ұсынған нормативтік үлгілермен салыстырудың қиындығын атап өтті.

Қорытындылай келе, XX ғасырдың бірінші жартысынан бастап жүргізілген зерттеулер фонематикалық процестердің қалыптасу ерекшеліктерін әрі қарай зерттеуге және қазіргі кездегі даму әдістерін жасауға негіз салды.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «Мүмкіндігі шектеулі балалармен жүргізілетін түзету жұмыстары» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Коменский Я.А. Материнская школа / Сост. М.М. Алексеева, В.И. Яшина. — М.: Академия, 1999. — С. 56.
2. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. — М., 1968. — С. 7–30.
3. Токарева О.А. Функциональные дислалии. Т. 1. — М.: ГИЦ ВЛАДОС, 1997. — С. 76–84.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М., 1996.
5. Шаховская С.Н. Методические поиски в зарубежной логопедии // Ребёнок. Раннее выявление отклонений в развитии речи и их преодоление / Под ред. Ю.Ф. Гаркуши. — М.: НПО МОДЭК, 2001. — С. 247–253.
6. Оскольская Н.А. Типология индивидуальных различий в структуре фонетико-фонематического недоразвития речи // Дефектология. — 2001. — № 2. — С. 49.

Психикалық дамуы тежелген балаларда қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру ерекшеліктері

Рысқұлова Айгерім Әскербекқызы, әлеуметтік ғылымдар магистрі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Л.С. Выготскийдің пікірінше, қоршаған әлем туралы шектеулі идеялар, сөйлеу байланыстарының әлсіздігі, қызығушылықтардың жетілмегендігі, вербалды қарым-қатынасқа деген қажеттіліктің төмендеуі психикалық дамуы тежелген балаларда коммуникативті дағдылардың баяу және қалыптан тыс дамуын тудыратын маңызды факторлар болып табылады [1].

Ауызша байланыс құралдары, экспрессивті-мимикалық және объективті-тиімдімен қатар, тұжырымдамалық схемаға сәйкес, коммуникативтік дағдылар мен дағдылардың ерекшеліктері және ақыл-ой кемістігі бар балалардың бойында олардың қалыптасу жолдары, қарым-қатынас әрекеттері жүзеге асырылатын операцияларға сәйкес келеді — басқа адамға

бағытталған және оған оның объектісі ретінде бағытталған тұтас актілер.

Л. Баряева осы байланыс құралдарына сұрақтар, жауаптар, ескертулер және т.б. қамтиды. Вербалды қарым-қатынас құралдарының жеке тұлғаның ақыл-ой, эмоционалды және әлеуметтік дамуы тұрғысынан ерекше маңыздылығын ескере отырып, оны мойындамау мүмкін емес басқалармен толық өзара әрекеттесуге қажетті жеңіл психикалық дамуы тежелген балалардың коммуникативті-сөйлеу мүмкіндіктерін зерттеу және жетілдіру [2].

Арнайы психология мен педагогикада психикалық дамуы тежелген балалардың сөздік даму ерекшеліктері туралы сұрақтар шеңбері негізінен қалыптасқан ауытқуларды талдауға

құрылымдық көзқарас шеңберімен шектелген. Эксперименттік зерттеу деректері жеңіл ақыл-ойы артта қалған балаларда тіл қабілетінің фонетикалық, морфологиялық, синтаксистік, семантикалық компоненттерін қалыптастырудағы елеулі ауытқуларды көрсетеді [3].

Бұл топтың балалары белгілі бір дәрежеде сөйлеу бұзылыстарының барлық белгілі түрлеріне тән екендігі көрсетілген, бұл интеллектуалды дамымауымен де, сөйлеу ақауларын тудыратын жергілікті ми зақымдануымен де түсіндіріледі. Алайда, психикалық дамуы тежелген балалар жүзеге асыратын коммуникативті ниеттер туралы мәселе, олар шығарған тұжырымдардың мазмұнының ерекшелігі, лексико-грамматикалық және интонациялық безендірілуі отандық және шетелдік авторлардың еңбектерінде жүйелі зерттеу тақырыбы болмады [4].

Психикалық дамуы тежелген (ақыл-ой кемістігі) бар балалардың қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудағы қиындықтар: шектеулі әлеуметтік шеңбер, әлсіз әлеуметтік тәжірибе, интеллект пен эмоционалды-ерік саласының дамымауы, өзіне деген қатынас, қарым-қатынасқа байланысты жағдайлар, сөйлеудің барлық компоненттерінің дамымауы (фонематикалық деңгейден семантикалық деңгейге дейін), сөйлеу бастамасының болмауы, сөйлеуді ойлаудың жетіспеушілігі дегенді білдіреді [5].

Әдебиет:

1. Екжанова Е.А. Коррекционно-педагогическая помощь детям раннего и дошкольного возраста с неярко выраженными отклонениями в развитии. — СПб.: КАРО, 2013. — 336 с.
2. Бетанова С.С. Развитие коммуникативных навыков обучающихся возраста, имеющих легкую степень умственной отсталости // Вестник Московского государственного областного университета. — 2012. — № 3. — С. 97–107.
3. Коджаспирова Г.М. Педагогика. — М.: Юрайт, 2015. — 720 с.
4. Патрушева И.В. Педагогика и педагогика игры. — М.: Юрайт, 2017. — 134 с.
5. Вечер М.В. Параметры исследования и систематизации коммуникативных средств для логопедической работы с детьми с умеренной отсталостью // Ярославский педагогический вестник, 2016. — № 2. — С. 81–85.

Студенттердің оқуға деген ынтасы және оның кедергілері

Серікбаева Анел Қуанышбайқызы, педагогика ғылымдар магистрі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Мотивация (ынта) — кез-келген тәуелсіз іс-әрекеттің негізі. Мотивация дегеніміз — адамның өзінің күш-жігерін, уақытын, білімін, талантын, ерік-жігері сияқты ресурстарды инвестициялау, қалаған мақсатқа жету. Мотивация тиімді оқу үдерісінің басты шарты екендігі даусыз және ол университетте немесе мектепте оқытылатын барлық пәндерге қатысты [1]. Сонымен қатар, мотивация көбінесе оқушының мұғаліммен немесе мұғаліммен табысты ынтымақтастығының негізгі алғышарты болып табылады және сонымен бірге түсініспеушіліктің жиі себебі болып табылады. Олардың себебі неде? Мұғалімдер студенттердің жоғары мотивациясын күтеді және оларға сенеді — олар оқушылардың мүмкін болатын ақпараттың максималды көлемін, макси-

Алғаш рет жоғарыда аталған санаттағы балалардың сөйлеуін оның коммуникативті функциялары тұрғысынан талдауды В.Г. Петрова қолға алды, ол психикалық дамуы тежелген обалалар бір-бірімен аз сөйлесетінін атап өтті. Ойын жағдайында бір-бірімен сөйлескен кезде де олар сөйлеуді жеткіліксіз пайдаланады, пікірталастар мен әңгімелерді белгілі бір әрекеттерді орындауға түрткі болатын жеке сөздердің айтылуымен алмастырады. Кейбір жағдайларда мектеп оқушылары ауызша жауапты бастың иегімен немесе басқа экспрессивті қимылмен ауыстыруға қарсы емес.

Сонымен, дереккөздерді талдау психикалық дамуы тежелген балалардың қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру өте өзекті мәселе екендігін растады, өйткені бұл дағдылардың қалыптасу деңгейі балаларды оқытудың тиімділігіне ғана әсер етпейді, сонымен қатар олардың әлеуметтену процесі және тұлғаның дамуы.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «Мүмкіндігі шектеулі балалармен жүргізілетін түзету жұмыстары» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

малды дағдыларды алуға ұмтылатындығына сенімді, яғни олардың ынтасы жоғары [2].

Егер тиімді оқу таным процесінің негізгі шарты жұмыс істемесе, интеграцияланған тәсілді қолдана отырып, осы құбылыстың себептерін тереңірек түсіну қажет болады. Тиісті зерттеулерді ұйымдастыру керек, оқытушылар мен студенттердің, мұғалімдер мен оқушылардың қызығушылықтары мен тәсілдерінің сәйкес келмеу себептерін тереңірек түсінуге тырысу керек. Қазіргі уақытта мұндай күрделі ғылыми зерттеулердің жетіспейтіндігі айқын байқалады, студенттер «жаңа формаларын» талап етеді. Мұғалімдерге проблеманың нақты себептерін қозғамай, «оқушылардың оқуға деген ынтасын белсенді түрде ынталандыру» қажет» [3].

Оқыту процесінде мотивацияны «қоса алғанда» проблемасын тереңірек түсіну үшін мотивация мен ынталандыру арасындағы айырмашылықтарды анықтау қажет [4].

Бұл дегеніміз, ынталандыру мен ынталандырудың байланысы, бірін-бірі толықтыруы — бұл шын мәнінде тиімді оқыту үдерісінің қалаулы алғышарты, осыдан шығатыны, оқу процесінің тиімділігі үшін екі жақ — мұғалімдер де, оқушылар да жауап береді [5].

Кез-келген адам өз өмірінің кез-келген сәтінде қоршаған әлеммен байланысты және оның басқа құрылымдармен, жануарлармен, табиғатпен, технологиялармен, саясатпен, экономика, мәдениетпен бірге оның күрделі құрылымының бөлігі болып табылады. Ал қоршаған процестердің барлығы адам өміріне тікелей әсер етеді. Бұл элементтер ынталандыру арқылы адамның мотивациясына әсер етеді: ынталандыру саналы немесе тұпсана деңгейінде белгілі бір іс-әрекеттің мотивтерін тудырады. Егер мотив жеткілікті күшті болса, яғни адам оны өзі үшін жеткілікті деп санаса, онда мотивация пайда болады, бұл ішкі көтерілуді тудырады, адам өзін ынталандыратын мақсатқа жетуге жұмсағысы келетін энергияның жоғарылауын тудырады [6].

Сонымен, кез-келген пәнді мектепте немесе университетте (мысалы, шет тілін) оқыту процесі туралы айта отырып,

мотивацияны да, ынталандыруды да, осы екі процеске әсер ететін факторларды да ескеру қажет. Біз жоғарыда аталған ұғымдардың — мотивация мен ынталандырудың арасындағы айырмашылықты зерттеушілер соңғы жиырма жыл ішінде толық анықтап, түсінбеген деп санаймыз. Мотивация — ең болмағанда чех ғылыми қоғамдастығында — көбінесе қате түрде ынталандырудың кейбір аспектілері туралы айтылады; біз «мұғалімнің мотивацияны оқушыларға беруі» туралы, «мұғалім ынталандыруы керек», «ынталандырушы» болатынын, мотивация мұғалім немесе мұғалімнің міндеті екенін жиі оқимыз. Алайда, мұғалім (сыртқы фактор ретінде) тек оқушыны ынталандыруы мүмкін, бірақ оны ынталандыра алмайтындығы ұмытылған, өйткені ынталандырудан мотивацияға, оқушылардың ішкі мотивтерін ынталандыруға дейінгі жол тікелей және қысқа болмайды, өйткені мотивация — бұл ішкі жеке процесс.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы әлеуметтік мәселелерді психологиялық және дефектологиялық зерттеу орталығының «ЖОО-дағы білім беру және тәрбие жұмыстарының психологиялық мәселелері» университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Kroupová M., Budíková M. Analýza neúspěšnosti bakalářského studia matematiky // 14th International Conference on Applied Mathematics APLIMAT.— Bratislava: Slovenská technická univerzita, 2015.— С. 525–532.
2. Čihounková J., Šustrová M. Analýza obtíží při průchodu studiem a její konsekvence ve vysokoškolském poradenství // Vysokoškolské poradenství versus vysokoškolská pedagogika.— Praha: ČZU v Praze, 2009.— С. 120–125.
3. Phillips Spurling T. A Study of motivation and self-efficacy in university students motivation and goals.
4. Motivation: Lost or just misplaced?
5. Afzal H., Ali I., Khan M.A., Hamid K. A Study of University Students' Motivation and Its Relationship with Their Academic Performance // International Journal of Business and Management.— 2010.— 5 (4).
6. Florian H., Müller J.L. Conditions of university students' motivation and study interest.
7. Blašková M., Blaško R. Motivation of university teachers and its connections human resources // Management & Ergonomics.— 2013.— № 7 (2).

Қазақ және ағылшын тілдік қауымдастық өкілдері мифологиялық дүние бейнесінің танымдық ерекшеліктері

Снасапова Гүлжахан Жұмашқызы, филология ғылымдарының кандидаты;

Нұрсұлтанқызы Жазира, филология ғылымдарының кандидаты, доцент;

Оралбаева Гүлжайна Сметуллақызы, педагогика және психология ғылымдарының магистрі

Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Жаһандану үдерісі мықтап енген дәуірде өмір сүріп жатқан Жұрпақ үшін ағылшын тілін оқып үйренудің көп жағдайда мақсат не міндетке айналып отырғаны жасырын емес. Сондықтан, ағылшын тіліндегі лингвомәдени ең таңбаға ие бірліктердің астарындағы аялық білімдердің мәдени кодын аша отырып, оларды ана тіліндегі құбылыстармен салғастыра отырып үйренудің жақсы нәтижеге жеткізетіні анық.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі прецедент мәтіндердің тасасында тұрған кодтарды ашып, олардың мазмұнындағы ұлттық құндылықтарды сипаттайтын мәдени, танымдық, аялық ақпараттармен танысу тіл үйрену үдерісін жеңілдетіп қана қоймай, әрбір тілдік ұжым мүшелерінің өздеріне ғана тән, қайталанбайтын дүние бейнесінің ерекшеліктерін терең ұғынуға себін тигізеді, мәдениетаралық коммуникацияның тезірек

өрбуіне жағдай жасайды. Осындай прецедент мәтіндердің қатарында мифологиялық танымнан туған фразеологиялық тіркестер де бар. Өйткені, ұлттың рухани мәдениетінің ажырамас бөлігі болып саналатын мифтер — тілдік қауымдастық мүшелерінің өзін қоршаған орта туралы жинаған ақпараттарының көрінісі.

Ағылшын тілінде өздерінің төл мифтік образдарымен байланысты тұрақты тіркестермен қатар, ежелгі грек аңыздарынан келген фразеологизмдер де көптеп кездеседі. Солардың кейбіріне тоқталайық. Мәселен, өнбейтін, бітпейтін шаруаны меңзеу мағынасында қолданылатын *The cask of Danaides* (сөзбе-сөз ауд.: «Данаидтар бөшкесі») тұрақты тіркесінің шығу тегіне үңілсек, грек мифологиясындағы әке жарлығы бойынша жұбайларын өлтірген Данаид патшаның қырық тоғыз қызының, құдайлардың қаһарына ұшырап, мәңгілікке Аида жер асты патшалығында түбі жоқ бөшкелерге су құю үкіміне кесілгені туралы ақпаратпен кезігіміз [1, 131 б.].

Cassandra warnings тұрақты тіркесіндегі ежелгі грек мифологиясының тағы бір кейіпкері Кассандраның образы жалқыдан жалпы есімге айналып, жамандықтың жаршысы деген мағынаны білдіреді (сөзбе-сөз: «Кассандраның ескертпелері»). Түрлі нұсқада айтылатын бұл аңыздың астарында Аполлоннан көріпкелдік қасиетті сыйға алған Кассандра, онымен көңіл жарастырмағаны үшін қарғысты қоса арқалап, жұрттың сенімінен айрылған деген дерек бар. Сондықтан, оның болжамдарына ешкім сенбей, қауіп-қатерден сақтандыру үшін айтқан ескертулерін елемейтін болған. Алайда, оның болжамдарының дәл келетіні соншалық, ақырында образы жамандықтың жаршысына айналған [2, 10 б.].

Белгілі бір іс-әрекетпен айналысам деп басы бәлеге душар болу, бітпейтін дауға қалу деген мағынада қолданылатын *Pandora's box* (сөзбе-сөз ауд.: «Пандора жәшігі (құтысы)») фразеологизмінің этимологиясы да грек мифологиясымен байла-

нысты. Мыс.: You have no idea what kind of Pandora's box you are opening (сөзбе-сөз: Қандай Пандора жәшігін ашып жатқаныңды білмейсің ғой).

Қазақ тіліндегі бір қиыншылықтан кейін екіншісіне тап болуды сипаттаудағы Қайда барсаң да Қорқыттың көрі, бір нәрсені уайымдау мағынасындағы Асан қайғыға салыну, сараңдардың образын сомдаудағы Қарынбайдай сараң т.б. сияқты тұрақты тіркестердің де шығу тегі мифтік таныммен байланысты екені белгілі.

«Надан халықтар әйел бала туғанда, әлсіреп, талса, оны албасты басты деп түсінетін» (Ы. Алтынсарин) [3, 41 б.] деген мысалдан көбіне қарғыс түрінде қолданылатын албасты (әбілет, қара) басты (басқыр, басқан) тіркесінің де төркінін мифтік санадан табамыз. Албастының астарына үңілсек, «Албасты әдетте ұзын жалбыраған шашы бар құбыжық бейнелі әйел кейпінде бейнеленеді... Албасты өзеннің жағасында, көлшіктің маңайында өмір сүріп, шашын тарап отырады... Албасты жаңа туған баланың жүрегін, бауырын ұрлап, суға жетуге ұмтылады... Албастының жылқы малына көңілі ерекше, түнде оны мініп жүреді, жалын өріп тастайды деген аңыз әңгіме халық арасында көп тараған [4, 37 б.] — деген мағлұмат аламыз. Жоғарыда келтірілген мысалдардағыдай тұрақты тіркестердің астарына жасырылған мәдени кодты шешу, тіл үйренушілердің қызығушылығын оятып, танымын кеңейтіп, сөздік қорын молайтуға оң әсерін тигізетін маңызды әдіс болып саналады.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы «Руханият» ғылыми-зерттеу орталығының «Қазақ және ағылшын тілдеріндегі прецедент мәтіндердің астарындағы аялық ақпараттардың ұлттық сипаты» тақырыбындағы университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

Әдебиет:

1. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. — М.: Рус. яз., 1984.
2. Любкер Ф. Реальный словарь классических древностей: Первое послереволюц. изд. на основе пер. В. Модестова и чл. О-ва клас. филологии и педагогики Ф. Гельбке [и др.: В 3 т.]. — М.: Олма-Пресс, 2001.
3. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. — Алматы: Арыс, 2007. — 800 б.
4. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. — Алматы: DPS, 2011.

Прецедент мәтіндер құрамындағы зоометафоралардың астарындағы аксиологиялық білімдердің ұлттық ерекшеліктері

Снасапова Гүлжахан Жұмашқызы, филология ғылымдарының кандидаты;
Нұрсұлтанқызы Жазира, филология ғылымдарының кандидаты, доцент;
Оралбаева Гүлжайна Сметуллақызы, педагогика ғылымдарының магистрі
Қызылорда «Болашақ» университеті (Қызылорда қаласы, Қазақстан)

Мақал-мәтелдер мен фразеологиялық тіркестер сияқты прецедент мәтіндер шеңберіндегі зооморфтық метафоралар аясындағы мәдени кодты шешу танымдық тіл білімін-

дегі әлі де өзектілігін жоймаған мәселе десек қателеспейміз. Адамның мінез-құлқы мен іс-әрекетіне баға беріп, оны сипаттау үшін қолданылатын зоометафоралар — өзінің бойына ұлт өкіл-

дерінің салт-дәстүрлерінен, әдет-ғұрыптарынан мол мағлұмат жинақтаған ерекше феномен. Халық өзінің өткен дәуірлердегі наным-сенімін, түйсік-түсінігін, ой-қиялын, тыныс-тіршілігін аз сөздің аясына сыйдырып, әрі нәрлі, әрі әрлі етіп ерекше өрнектей білген. Түп төркіні беймәлім сөздердің сәті түсіп, кілті табылғандай болса, көп нәрсені баян етіп, халықтың өткендегі ой-қиялы, тыныс-тіршілігі, дүниетанымы туралы сыр шертіп тұрады [1, 12 б.] — деген белгілі ғалым Н. Уәлидің бұл пайымы ойымызды дәлелдей түседі.

Жақсы ат жанға серік, Жақсы ит малға серік деген принципті ұстанған қазақи дүниетанымадағы маңызды ұғымның біріне жататын жеті қазынаның қатарындағы жылқы — a horse және ит — a dog зоонимдерімен жасалған прецедент мәтіндерге тоқталып, олардың тасасындағы мәдени кодты аксиологиялық тұрғыдан салғастырсақ, олардың қазақ және ағылшын ұлттық қауымдастық өкілдеріне тән ортақ белгілерімен қатар, өзіндік ерекшеліктерінің де бар екенін байқаймыз.

Атұстарың өзіңе тартсын! — деген бата-тілек мағынасындағы қолданыстан шаңырақ иесі функциясын атқаратын ұлының болуын әу бастан қалайтын қазақтың, оны жылқысыз елестете алмайтынын аңғарамыз. Сондай-ақ, тілімізде Адам жылқы — мінезді, Жылқы — малдың патшасы, Ат — ердің қанаты т.б. көзқарастар берік қалыптасқан.

Түрлі діни жоралғылар, тотемшілдік, ертегі-дастандар және мифологиялық дүниетаныммен астасқан образ, эталондар қатарында иелерін қиындықтан құтқаруға даяр тұрып, тіпті тіл де бітіп кететін Тайбуырыл, Байшұбар мен жылқы атасы-Қамбар ата т.б., ал, ағылшын тілінде жасырын қауіп-қатерді сипаттау мақсатында қолданылатын, ежелгі гректерден келген *The Trojan Horse* (сөзбе-сөз: Троян жылқысы) т.б. прецеденттер бар. Ит иесі үшін жүгіреді, Жақсы ит иесінің көз-құлағы т.б. ұстанымдарда иесіне берілгендік, адалдық тәрізді қасиеттер бағаланатынын көреміз. Қазақтардың тілдік санасында кәрілік концептісін репрезенттейтін Кәрі ит шоқиып отырмаса, үре алмайды сияқты көзқарас кездессе, ағылшындар *An old dog barks not in vain* (сөзбе-сөз: кәрі ит бекерге үрмейді) деген пайыммен оны ақылгөй ретінде сипаттайды.

Әдебиет:

1. Уәлиев Н. Фразеология және тілдік норма. — Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1998. — 128 б.
2. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. — Алматы: Арыс, 2007. — 800 б.
3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. — М.: Рус. яз., 1984.

Бос сөз, өсек-аяңды меңзеу үшін қолданылатын *The dogs bark, but the caravan goes on*; Ит үреді, керуен көшеді деген нақылда ит үреді, бірақ, жылқы көшеді деген образдар нақтыланып, үрген иттің жолай қалып қоятыны, ал аттың ары қарай жүрісін жалғастыратыны айтылады. Оның астарында жылқы зоонимінің аксиологиялық тұрғыдан алғанда оң, ал иттің теріс бағаланып тұрғанын байқау қиын емес.

Теріс коннотациямен ерекшеленетін көзқарастарға үнде-мегеннен үйдей бәле шығады дегенді білдіретін *dumb dogs are dangerous* (сөзбе-сөз ауд.: үрмейтін иттер қауіпті) немесе ит кірмеде жүргендердің қоғамдағы орнын нақтылайтын *to be in the doghouse* (сөзбе-сөз ауд.: ит күркеде болу) т.б. дәйек бола алады. Қазақтардың тілдік қауымдастығында Қабаған ит қайыр байлайды; Ысқырған жылан шақпайды, Үреген ит қаппайды — деп, үрмейтін иттің іс-әрекеті құпталмайды. Осындай көзқарасты ағылшындардың да ұстанып, *Barking dogs seldom bite* (сөзбе-сөз ауд.: Үрген ит сирек тістейді) — деп есептейтінін аңғарамыз.

Бір ит көріп үреді, екі ит еріп үреді дегенге саятын *One barking dog sets the whole street a-barking* (сөзбе-сөз ауд.: Бір ит үрсе бүкіл көшенің иті үреді) мақалдың мағынасы да жағымсыздықпен астарласып, адамдардың ермелік қасиетін сынау мақсатында қолданылады.

Қазақ тіліндегі жатқан жыланның құйрығын баспа деген пайымды ұстанған ағылшындар да *Let sleeping dogs lie* (сөзбе-сөз ауд.: Ұйықтап жатқан иттер жата берсін, тиме) нақылы арқылы басыңды дау-дамайға қалдыруы мүмкін нәрсеге ұрынбауға кеңес береді. *Dog does not eat dog* (сөзбе-сөз ауд.: ит итті жемейді) деген ойды сипаттау үшін қазақтар қарға образын алып, қарға қарғаның көзін шұқымайды — деп топшыласа, енді бірде, екі ұлттың өкілдері де *Dog eats dog, яғни* (сөзбе-сөз ауд.: ит итті жейді), яғни ит иттік қылады деген ой түйеді.

Алғыс білдіру

Ғылыми-зерттеу жұмысы «Болашақ» Ғылыми-зерттеу институты жанындағы «Руханият» ғылыми-зерттеу орталығының «Қазақ және ағылшын тілдеріндегі прецедент мәтіндердің астарындағы аялық ақпараттардың ұлттық сипаты» тақырыбындағы университетішілік жобасы шеңберінде орындалып, университет құрылтайшысының қаржыландыруымен жарық көрді.

BOLASHAK RESEARCH INSTITUTE

Bolashak Research Institute as a structural unit of the University Bolashak has been working since 2014.

The main aim of the Institute is the development of fundamental scientific foundations and applied research.

The tasks and functions of the Bolashak Research Institute are:

- preparation, provision and assistance in conducting research work and university projects;
- development of projects and plans for scientific research;
- organization of research and development on a modern scientific and technical level;
- ensuring high efficiency of ongoing scientific works and projects;
- control over the timely and high-quality implementation of scientific research in accordance with approved tasks and programs;
- assistance in attracting full-time scientific staff, faculty to supervise scientific projects;
- consulting support of enterprises;
- organization of seminars, round tables and conferences on the topics of the main scientific works of laboratories and centers;

— establishment of scientific relations with educational institutions, scientific organizations of the Republic of Kazakhstan;

— preparation of special issues of journals, conducting international scientific conferences with foreign partners of the Institute.

Since 2014 the institute was headed by the doctor of agricultural sciences, professor Zh.U. Utesinov. Since December 2019, the director Research Institute candidate of political sciences, associate professor M.O. Nassimov.

Bolashak Research Institute includes: Agrobiotechnology research laboratory; Center for Socio-Economic and Political Researches; Research Center «Rukhaniyat»; Center for psychological and defectological studies of social problems; Scientific and pedagogical research center for education of primary schoolchildren.

Since 2014 Institute together with the Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ» (Praha) annually conducts international scientific-practical conferences «Purposes, tasks and values of education in modern conditions» and «Safety of a person and society as a problem of social sciences and humanities». And also the Institute prepares special issues of the Russian journal «Young Scientist».

НАУЧНО–ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «БОЛАШАК»

НИИ «Болашак» как структурное подразделение университета «Болашак» работает с 2014 года.

Основной целью института является развитие фундаментальных научных основ и прикладных исследований.

Задачами и функциями НИИ «Болашак» являются:

- подготовка, обеспечение и содействие в проведении научно–исследовательских работ и университетских проектов;
- разработка проектов и планов научных исследований;
- организация выполнения исследований и работ на современном научно–техническом уровне;
- обеспечение высокой эффективности проводимых научных работ и проектов;
- осуществление контроля за своевременным и качественным выполнением научно–исследовательских работ в соответствии с утвержденными заданиями и программами;
- содействие привлечению штатных научных сотрудников, профессорско–преподавательского состава к руководству научными проектами;
- консалтинговое обеспечение предприятий;
- организация семинаров, круглых столов и конференций по тематикам основных научных работ лабораторий и центров;

— установление научных связей с учебными заведениями, научными организациями Республики Казахстан;

— подготовка спецвыпусков журналов, проведение международных научных конференций с зарубежными партнерами института.

С 2014 года институт возглавлял доктор сельскохозяйственных наук, профессор Ж.У. Утесинов. С декабря 2019 года директором НИИ является кандидат политических наук, ассоциированный профессор М.О. Насимов.

В состав НИИ «Болашак» входят: Агробиотехнологическая научно–исследовательская лаборатория; Центр социально–экономических и политических исследований; Научно–исследовательский центр «Руханият»; Центр психологических и дефектологических исследований социальных проблем; Научно–педагогический исследовательский центр образования младших школьников.

С 2014 года институт совместно с чешским Научно–издательским центром «Sociosféra–CZ» ежегодно проводит международные научно–практические конференции «Цели, задачи и ценности воспитания в современных условиях» и «Безопасность человека и общества как проблема социально–гуманитарных наук». А также институт готовит специальные выпуски российского журнала «Молодой ученый».

BOLASHAK RESEARCH INSTITUTE

Bolashak Research Institute as a structural unit of the University Bolashak has been working since 2014.

The main aim of the Institute is the development of fundamental scientific foundations and applied research.

The tasks and functions of the Bolashak Research Institute are:

- preparation, provision and assistance in conducting research work and university projects;
- development of projects and plans for scientific research;
- organization of research and development on a modern scientific and technical level;
- ensuring high efficiency of ongoing scientific works and projects;
- control over the timely and high-quality implementation of scientific research in accordance with approved tasks and programs;
- assistance in attracting full-time scientific staff, faculty to supervise scientific projects;
- consulting support of enterprises;
- organization of seminars, round tables and conferences on the topics of the main scientific works of laboratories and centers;

— establishment of scientific relations with educational institutions, scientific organizations of the Republic of Kazakhstan;

— preparation of special issues of journals, conducting international scientific conferences with foreign partners of the Institute.

Since 2014 the institute was headed by the doctor of agricultural sciences, professor Zh.U. Utesinov. Since December 2019, the director Research Institute candidate of political sciences, associate professor M.O. Nassimov.

Bolashak Research Institute includes: Agrobiotechnology research laboratory; Center for Socio-Economic and Political Researches; Research Center «Rukhaniyat»; Center for psychological and defectological studies of social problems; Scientific and pedagogical research center for education of primary schoolchildren.

Since 2014 Institute together with the Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ» (Praha) annually conducts international scientific-practical conferences «Purposes, tasks and values of education in modern conditions» and «Safety of a person and society as a problem of social sciences and humanities». And also the Institute prepares special issues of the Russian journal «Young Scientist».

Молодой ученый

Международный научный журнал

№ 16.1 (358.1) / 2021

Выпускающий редактор Г. А. Кайнова
Ответственные редакторы Е. И. Осянина, О. А. Шульга, З. А. Огурцова
Художник Е. А. Шишков
Подготовка оригинал-макета П. Я. Бурьянов, М. В. Голубцов, О. В. Майер

За достоверность сведений, изложенных в статьях, ответственность несут авторы.
Мнение редакции может не совпадать с мнением авторов материалов.
При перепечатке ссылка на журнал обязательна.
Материалы публикуются в авторской редакции.

Журнал размещается и индексируется на портале eLIBRARY.RU, на момент выхода номера в свет журнал не входит в РИНЦ.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ФС77-38059 от 11 ноября 2009 г., выдано Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (Роскомнадзор).

ISSN-L 2072-0297

ISSN 2077-8295 (Online)

Учредитель и издатель: ООО «Издательство Молодой ученый»

Номер подписан в печать 28.04.2021. Дата выхода в свет: 5.05.2021.

Формат 60×90/8. Основной тираж номера 500 экз., фактический тираж выпуска 20 экз. Цена свободная.

Почтовый адрес редакции: 420126, г. Казань, ул. Амирхана, 10а, а/я 231.

Фактический адрес редакции: 420029, г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.

E-mail: info@moluch.ru; <https://moluch.ru/>

Отпечатано в типографии издательства «Молодой ученый», г. Казань, ул. Академика Кирпичникова, д. 25.